

Zakar Péter

Jézus amerikai apostolai

1989-ben egy új, „keresztény” felekezetet jegyeztek be Magyarországon: a mormonokat, vagy hivatalos nevükön „Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyházát”. Ma hazánkban kb. 2500 mormon él és valószínű, hogy számuk a közeljövőben emelkedni fog. Ezen, európaiak számára kissé különösnek tűnő vallási közösséggel szeretnénk olvasóinkat az alábbiakban vázlatosan megismertetni.

A mormon egyház története a múlt század első felében, a nagy vallási újjáéledés korszakában vette kezdetét. Ez a megújulási mozgalom az amerikaiak többségét a protestáns felekezetek tagjává tette, de ugyanakkor nem szívtá fel a kisebb vallási közösségeket. Ekkor jelent meg Peter Cartwright, a híres metodista „vágtagzó prédikátor”, hogy nagyszabású szabadtéri gyűléseken hirdesse Isten igéjét. A megújulási mozgalom legnagyobb alakjai (pl. Charles Grandison Finney) arról prédikáltak, hogy Isten meg akarja menteni a bűnösöket, akiknek ezért nincs más feladatuk, mint e végtelen szeretetnek az elfogadása. Amerikát hatalmába ejtette a vallási izgalom. William Miller tiszteletes például kiszámította Krisztus második eljövételének időpontját. Követői lemondtak a világi javakról és a megadott időpontban összegyűltek. A Megváltó nem jött el – Miller szerint azért, mert rosszul számolt – így híveivel ismét összegyűlt 1844. október 21-én. A várt esemény ismét elmaradt, így újabb és újabb közösségek jöhettek létre. A bűntelenség megőrzése volt a célja annak a New York-i Oneidában szerveződő közösségnek, amelyet John Humphrey Noyes hozott létre. Tagjai köztulajdonba vették ingó-, és ingatlan vagyonukat és „komplex házasság”-ban éltek. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy minden férfi minden nőnek a férje és minden nő minden férfinak a felesége volt. Egy másik csoport viszont (a shakerek) éppen ellenkezőleg, a nemi önmegtartóztatás segítségével célozták meg az örök boldogságot. Nehéz ebben a kavalkádban eligazodni – gondolhatta a mindössze 14 éves Joseph Smith, aki arra a kérdésre keresett választ, melyik felekezethez csatlakozzon.

Smith egy tízgyermekes szegény farmercsalád gyermeke volt. Apja egyesek szerint „részeses csavargó”, anyja sem egészen kiegyensúlyozott egyéniség: „időnként idegrohamok törtek rá”. Utóbb a mormon történészek dühösen cáfolták ezeket az állításokat. Egy bizonyos: a kis Joseph nem volt híján a vallásos élményeknek. Ezek sorában 1827. szeptember 22-én egy Moroni nevű angyal arra utasította, hogy ássa elő a Cumorah dombon (New York állam, Manchester közelében) elrejtett aranylemezeket, amelyek Isten üzenetét tartalmazzák. A lemezek fordítása 3 évet vett igénybe, ekkor látott napvilágot „The Book of Mormon” (Mormon könyve) címmel az új közösség szent könyve, amelyet a Biblia folytatásának, kiegészítésének tartanak. Hiába, ha egy üzlet beindul, akkor nincs megállás. Időközben (1829 májusában) ugyanis Smith-nek, valamint munkatársának, Oliver Cowdery-nek megjelent Keresztelő János; Péter, Jakab és János apostolok és tudatták, hogy a papi hatalmat, amelyet Jézus Krisztus halálát követően megvontak az egyháztól, most rájuk ruházzák. 1830. április 6-án megkezdték az új egyház szervezését.

Smith tehát prófétává nyilvánította magát és kialakította azt az egyházzervezetet, amelyik mind a mai napig – kisebb változtatásokkal – fennáll. A mormonok hitének két fő forrása van: Isten lejegyzett szavai, illetve a látomások. Előbbiek közé tartozik a Biblia, a már említett Mormon Könyve, a „The Doctrine and Covenants of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints” (Az Utolsó

Mormon templom Salt Lake Cityben

Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza tanítása és szövetségéi), valamint a „Pearl of Great Price” (Értékes gyöngyszem).

A Mormon Könyve szerint az i. e. 5. század kezdetén egy zsidó népcsoport elhagyta Jeruzsálemet, majd átszelve az Arab-tengert és az óceánokat Amerika nyugati partjain telepedett le. Itt azután két részre szakadtak. Nefi követői (a nefiták) istenes és szorgalmas életet éltek, míg testvérének Lamannak a követői (lamaniták) bálványoknak hódoltak és egyre csak lustalkodtak. Az Úr haragjában megsötétítette bőrük színét és primitív szintre süllyesztette őket: utódaik az indiánok. Jézus feltámadása után (i. sz. 34-ben) megjelent a nefiták között és szolgálta őket. Kivonatosan ugyanazokat az igazságokat hirdette feltámadása után, mint amelyeket Palesztinában már meghirdetett. A nefiták azonban nem

követtek tanítását és a próféták (pl. Mormon) figyelmeztetése ellenére megkeményítették szívüket. A lamaniták ekkor (i. sz. 401) megsemmisítették a hitetlenkedő nefitákat. Még szerencse, hogy utolsó ivadékuk, Mormon próféta fia, Moróni arany lemezekre véste népe szörnyű bűnhődését és a szent szövegeket, majd ezeket elásta a csatatéren. Az 1820-as években Moróni már mint feltámadt lény aktivizálta Joseph Smith-t és követőit.

A könyv, szerzőjének műveltségi szintjén, számos hatást olvaszt egybe Ethian Smith felfogásától kezdve, aki szerint az indiánok zsidó származásúak (vö. 1823-ban publikált művét: *A View of the Hebrews or the Ten Tribes of Israel in America*), a Biblián át egészen az okkultizmusig. A másik két szent könyv is eklektikus hatást kelt: A „*Doctrine and Covenants*” Smith látomásait gyűjti csokorba. Isten ugyan mindenkinek megjelenhet és személyes vagy családi körre vonatkozó utasításokat adhat, de a mormon egyház egészére vonatkozóan csak az az érvényes, amit Isten neki, Joseph Smith-nek hoz tudomására. Mindez érthető, ha figyelembe vesszük, hogy egyedül ő „a látnok, a fordító, a próféta, Jézus Krisztus apostola, az egyház vénje, Istennek, az Atyának az akaratából, és a te uradnak, Jézus Krisztusnak a kegyelméből”. A „*Pearl of Grate Price*” Mózes látomásait és Ábrahám írásait teszi közzé, természetesen Smith tolmácsolásában.

A mormonok megtérők ezreit vonzották, de vallási elgondolásaik miatt üldözték őket, így több ízben költözniük kellett. New York, Ohio, Missouri, majd Illinois területén kerestek menedéket. 1844-ben egy Nauvoo nevű mormon telepen (Illinois állam területén) kb. 15 000 ember élt Joseph Smith szigorú teokratikus uralma alatt. Itt kapott kinyilatkoztatást „a szentek” vezetője a poligámia jóváhagyásáról (ezt maga is gyakorolta), ami később a vesztét okozta. 1844. június 27-én a feldühödött tömeg megölte őt és testvérét.

A szektának ismét menekülnie kellett. Az új vallási vezető, Brigham Young, szinte katonai fegyelmet tartva Nyugat felé vezette népét, egy olyan területre, amely Mexikó része, ahol háborítatlanul élhetnek. 1847 júliusában érkeztek meg a Wasatch-helység nyugati lejtőire. Young letekintett az alant elterülő Nagy-sóstóra és kimondta a mára híressé vált szavakat: „This is the place.” (Ez az a hely.) A hely Utah volt, amely 1848-tól kezdve az USA territórium. Ami ezután következett, arra alig-alig van példa az emberiség történetében. Öntözéses gazdálkodás segítségével termővé változtatták a sivatagot, új városokat, csatornahálózatot hoztak létre, danaiták néven fegyveres testületet állítottak fel, amely megvédte őket a külső és belső veszélyektől. A territórium állami felügyelete névleges volt, valójában mindenről és mindenkiről az egyház gondoskodott. 1857-ben még egy kisebb háborúra is sor került a „kettős igazgatás” sűrűlődségei következtében, de a teokratikus uralmat nem sikerült megtörni. Igaz, Young sem tudta bevezetni a teljes vagyonszétosztást. Maradt a szigorú tizedfizetés, ami a mormon egyház anyagi bázisának mindmáig az alapját képezi.

Young 1851-es felhívását követően „megtértek” ezrei keltek útra „az új Sion”-ba. Sokan meghaltak, de a mormonok nem adták fel. Az egyházközösségek szociális és technikai segítséget nyújtottak a betelepülőeknek. (Az első beteget és szegényeket támogató szervezetet még Smith hozta létre 1842-ben.) 1837-től kezdve Európában is térítettek, még hozzá nagyobb sikerrel mint az Újvilágban. A polgárháborút (1861–1865) követően virágzó telepeik mégis veszélybe kerültek. Utah továbbra is csak territórium volt, az unió elutasította a teokratikus hatalom államkénti elismerését. A kolonizációs sikerek (pl. 1847-1857 között 95 kolóniát alapítottak) ellenére Utah idegen test volt az unió államainak szorításában. A XIX. sz. második felében a gazdasági különállás mind kevésbé volt fenntartható. Növekedett a nem mormon bevándorlók száma, megkezdődtek a vasútépítések. A szentek egyházán belül is ellentétek feszültek: több lázadás is körtört, amelyeket csak fegyveres úton sikerült elnyomniuk. Az autarchia felszámolása irányába tett fontos lépés volt a gazdasági és értékesítési szövetkezet (Zion's Cooperative Mercantile Institution), valamint a Brigham Young Egyetem jogelődjének a megalapítása. Miközben megalakultak az első gyárak, az amerikai közvélemény figyelme a többnejűségre terelődött. Gyere több birtokper és törvény (pl. a

„Ha a szentek találkoznak, az égiek könnyeznek...”

többnejűséget börtönbüntetéssel sújtó Morill Act) jelezte, hogy az unió türelme véges. A fokozódó politikai-gazdasági-jogi nyomás hatására a mormon egyház negyedik elnöke Wilfred Woodruff 1890. szeptember 24-én kibocsátott manifesztumában hivatalosan szakított a többnejűség gyakorlával.

A kis egyház életében ezt követően új szakasz kezdődött: az alkalmazkodás korszaka. Az egyház kivonult a közigazgatásból és a gazdaságból, a cégeket privatizáltak, azaz megbízható mormonok kezére játszották át. Feloszlatták pártjukat az ún. Népi Pártot. Válaszul 1896-ban Utah az unió tagállama lett.

Az egyház befolyását a beilleszkedés sem törte meg. Ma tulajdonában van - többek között Salt Lake City két vezető újságjának egyike, és egy TV állomás, tőkerészesedése van egy biztosító társaságnál és számos banknál, tulajdonosa Salt Lake City legnagyobb áruházának. Erről a befolyásról tanúskodnak Utah statisztikai adatai és politikai életének legújabb fejleményei is. 1994-ben Utah lakossága kb. 1 908 000 fő volt (a lakosság több mint 90 %-a fehér, legnagyobb kisebbséget a spanyol származású bevándorlók képezik). Az egyház ösztönzi a kemény munkát és a nagy családok alapítását. Utah államban messze a legmagasabb a születési arányszám az USA-ban, a társadalom fiatal, az átlagéletkor 26,2 év. Az emberek egészségesebbek, műveltebbek, többet dolgoznak (48 óra/hét) és jobban is keresnek, mint az átlag amerikaiak. Kiemelkedő az egyház szociális szerepe is, amelyre a bevándorlók megsegítése, majd a nagy gazdasági világválság hívta fel az egyházi vezetők figyelmét. A vallási befolyás a politikai életre is kiterjed. 1989-ben Utah volt az USA utolsó állama, ahol feloldották az égetett szeszes italok nyilvános helyen való árusításának tilalmát. 1990-ben elsőként az unió tagállamai közül itt tiltották be a cigaretta automaták árusítását. 1991-ben Utah hozta a legszigorúbb abortusztvényt az USA-ban, amely nemi erőszak, vérfertőzés, illetve az anya életének veszélyeztetésétől eltérően megtiltotta az abortuszt.

Noha Utah életének erkölcsi alapjai 50 éve változatlanok, lakosai ma alapvetően másként látják helyzetüket az unión belül, mint fél évszázaddal ezelőtt. A második világháború előtt Utah polgárai a keleti párt pénzembereinek áldozataiként és a vallási megkülönböztetés szenvedő alanyaként tekintettek magukra. Nemzeti jövedelmük messze elmarad az átlagos amerikai szinttől. Politikailag ez a demokratákhoz való ragaszkodásban csapódott le: a New Deal hívei az 1940-es választásokon a szavazatok 62 %-át szereztek meg. Ezzel szemben ma Utah úgy tekint magára, mint a jólét megteremtőjére, sikeres üzletek közvetítőjére és az informatikai forradalom hordozójára. Ma Kalifornia után itt található az USA második legnagyobb informatikai cikkek gyártó agglomerációja. Az állam vezetői (az egyház tevékeny közreműködésével) tudatosan visszafejlesztik azokat az ágazatokat (pl. idegenforgalmat), amelyek nem igényelnek tömegesen felső fokú végzettséget. A kilencvenes évek elejére Utah kiépítette a maga informatikai társadalmát. Politikailag ez a változás a republikánusok előretörésével járt együtt és ez a tendencia, egyre csökkenő mértékben, napjainkig tart. Nixon 1972-ben a szavazatok 72 %-át kapta ebben az államban, Reagan 73 %-ot majd 75 %-ot, Bush 1988-ban 66 %-ot, majd 1992-ben 43 %-ot (szemben a független Perot 27, és Clinton 25 %-al).

A mormon egyház történetének vázlatos ismertetése után érdemes röviden számbavennünk néhány ezen vallási csoportra jellemző hittételt is. A mormonok kereszténynek tartják magukat, noha vallási felfogásuk több ponton különbözik a történeti keresztény egyházak felfogásától. A mormon egyház főbb jellemzői:

- Az apostolok halálát követően az egyház elhagyta hitét és elvesztette hatalmát. A „nemzsidó nemzetek és királyságok” körében megalapított egyházat a Mormonok Könyve szerint

az ördög hozta létre. („És történt, hogy néztem ezt a nagy és förtelmes egyházat, és láttam, hogy az ördög az alapítója.” 1 Nefi 13:6) A mormonok számára valamennyi más felekezet az ördög egyházának a része. („Íme, csak két egyház van; az egyik Isten Bárányának az egyháza, a másik az ördög egyháza; akik tehát nem tartoznak Isten Bárányának az egyházához, azok ahhoz a nagy egyházhoz tartoznak, amely a förtelmesség anyja és az egész föld paráznája.” 1 Nefi 14:10) Az egyház újjáépítése Joseph Smith fellépésével kezdődik.

– A házasságok örökké tartanak, a halál nem befolyásolja azokat.

– A mormonok templomaikban végzik vallási szertartásaikat. Ide csak mormonok léphetnek be, a hívőknek esküt kell tenni, hogy a szertartások titkait megőrzik. Ezeken a szertartásokon az élők helyettesítik azokat, akik anélkül haltak meg, hogy lehetőségük lett volna befogadni a mormon örömhírt földi életük során.

– Tizedfizetés, szociális segítség a rászorultaknak. Az egyházi adózás természetesen nem speciálisan mormon sajátosság. Ugyanakkor feltűnő, hogy a mormon hívek rendkívül pontosan és készségesen tesznek eleget e kötelezettségüknek.

– A boldog életben, mint az élet normális elvárásába való hit.

– A hivatásos papság hiánya. Kellő felkészülés után minden arra érdemes férfit pappá szentelnek. Az egyházat egy elnök (jelenleg Gordon B. Hinckley), az elnök két tanácsadója, valamint 12 ún. apostol irányítja.

– Csak 8 éves, vagy annál idősebb személyt keresztelnek meg.

– Az egészség törvénye tiltja a dohányzást, az alkohol, tea, kávé és egyéb egészségre káros cikkek fogyasztását.

– Hangsúlyos a nevelés és az oktatás, mint az igazság felkutatásának eszköze.

– Hit az Isten által embernek adott szabadságban.

– Tér, idő, anyag, világmindenség határtalanok és végtelenek a mormon teológiában. Isten nem a világmindenség, pusztán csak a Föld teremtetője.

– A mormon antropológia kiinduló pontja szerint Isten célja, hogy megszüntesse az erkölcsatlenséget és elhozza az embernek az örök életet. Ehhez elengedhetetlen, hogy végül létrejöjjön test és szellem szétválaszthatatlan egysége, megalkotva az ember lelkét. Ennek megfelelően:

• az ember kezdetben Istennel együtt egy végtelen fejlődési perióduson megy keresztül

• miután az ember megkapta első állapotát („first estate”), az Atya engedélyezi számára a földi létet és ehhez halandó testet kap

• az ember földi halála, majd feltámadása után halhatatlan testet kap, amely a határtalan örök élethez szükséges.

• a megváltás egyetemes lesz, Jézus Krisztus megváltása által minden ember fel fog támadni.

– A mormonok nagy gondot fordítanak az emberiség múltjának kutatására. 1895. november 13-án Salt Lake Cityben megalapították egyházuk genealógiai kutatási központját. Utah hegyeinek barlangjaiban őrzik a világ legteljesebb genealógiai gyűjteményét. A rokoni szálak felkutatásával szeretnék „halott” rokonaikra is kiterjeszteni vallási szertartásaikat. Ezek az erőfeszítések számukra Malakiás próféta látomásának szó szerinti beteljesülését jelentik:

„Nézzétek, elküldöm nektek Illés prófétát, mielőtt elérkeznék az én nagy és félelmetes napom. Ő újra fiaik felé fordítja az apák szívét, és apáik felé a fiaik szívét, nehogy elmenjek és átokkal sújtsam a földet.” (Mal. 3. 23–24.)

Mindezek figyelembevételével milyen jövőt jósolhatunk a mormonoknak Magyarországon? Hangsúlyozzuk, hogy nem futurológiáról, pusztán csak a lehetőséget számbavételről szeretnénk

írni. Az 1980-as években a Magyar Televízió egy négyrészes sorozatot sugárzott a mormonokról. Az első megtérők (köztük egy szegedi orvos) tevékenységét Spencer Condie, a bécsi mormon misszió vezetője irányította. Említettük, hogy a mormon egyház 1989 óta hivatalosan tevékenykedik hazánkban és a hívők száma Magyarországon kb. 2500 fő. Ez a létszám feltételezésünk szerint jelentősen növekedni fog. Ennek oka részben a magyar társadalom mai válságos állapotában, részben a mormon hívők felkészültségében és szervezetségében keresendő. Megítélésünk szerint a mormon egyház valamennyi vallásos közösség közül a legteljesebb mértékben alkalmazkodott a technikailag uniformizálódó világcivilizáció kihívásaihoz. Gazdasági-technikai háttere szilárd, az egyház működik: erkölcsi elveit be tudja tartani. Hittérítői jól képzettek, udvariasak és a világ legeldegottabb sarkaiban is felbukkannak. Nyelvi felkészültségük páratlan: fiatal hittérítők néhány hónap alatt elsajátítják még a legnehezebb nyelveket is. Jólétet, boldogságot, magabiztosságot hirdetnek Magyarországon is. A korábban erősen Amerika-orientált közösség rendkívül rugalmas és alkalmazkodóképes. Nemrégiben például (1978. június 9-én) az egyház 12. elnöke, Spencer W. Kimball látomására hivatkozva a négerek pappá szentelését is lehetővé tették. A mormonok térítő munkájuk során egyre inkább alkalmazkodnak a helyi sajátosságokhoz is. Propagandájukat bármelyik amerikai vagy európai politikai párt megirigyelhetné. Vallási terjeszkedésük során az ökumenizmusból adódó lehetőségeket is messzemenően kihasználják. Legutóbb pl. Salt Lake City katolikus templomának felújításához 1 millió dollárral járultak hozzá. Mindezek alapján úgy véljük, hogy megkockáztathatjuk azt a feltételezést, hogy a XXI. század a mormonok évszázada lehet Magyarországon is.

Felhasznált irodalom

- ☞ Charles Sellers – Henry May – Neil R. McMillen: Az Egyesült Államok története. Ford: Hahner Péter. Bp., 1995.
- ☞ The Mission. Inside The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints. Intr. by Gordon B. Hinckley. Epil. by Roger Rosenblatt. New York, 1995.
- ☞ Zala Tamás: Az aranyátlak népe: a mormonok. Bp. 1985.
- ☞ Encyclopaedia Britannica. Chichago etc. 1969.
- ☞ Mormon Könyve. Egy másik bizonyosság Jézus Krisztusról. Kiadja: Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza. d. n.
- ☞ Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi szentírás. Előszó: Dr. Ijjas József. Bp. 1979.
- ☞ Hungary Political Leaders to United States March 5-17, 1996. Ed by The Americal Council of Young Political Leaders. d. n.

Mormon aktivisták Bronxban

Zakar Péter

Egy szélhámos aposztata viszontagságai az emigrációban

Történetünk főszereplője, Dudás János 1812. május 5-én született. Szabadságharc előtti tevékenységéről csak meglehetősen töredékesen tudunk beszámolni. 1836-ban szentelték pappá, ezt követően a nagyváradi egyházmegyében tevékenykedett. 1844-ben például egy kicsiny Bihar megyében fekvő falu, Bodonospatak plébánosa volt. A katonaságnál is megfordult, a 37. Máriássy-sorgyalogezred tábori papjaként teljesített szolgálatot. Innen azonban egészségügyi okokból leszerelték, s így visszatért egyházmegyéjébe. Itt érték az 1848-49-es forradalom és szabadságharc sorsfordító napjai.¹

A szabadságharc hadserege 1849 januárjában még számos lelkésznek kínált tábori lelkészi alkalmazást. Dudás tehát Debrecenbe utazott és megpályázott egy hadlelkészi állást. Mint írta „most már teljesen ép és egészséges”, s mint ilyen, minden testi és lelki erejét a magyar sereg „szellemi képzésére, vezérletére” kívánja fölládozni. Kinevezését Ferenczy Albert alezredes, a 14. Lehel-huszárezred akkori osztályparancsnoka is támogatta. Így aztán nem meglepő, hogy Mészáros Lázár hadügyminiszter 1849. február 3-án kelt rendeletében Dudást kinevezte a 14. huszárezred tábori lelkészének.²

Kinevezését követően a régi-új hadlelkész nem siette el a csatlakozást ezredéhez, februárban még nem jelent meg szolgálati helyén, Aradon, ahol alakulatának nagyobb része állomásozott. Előjáróra, Vidasics Ede tábori főlelkész február 23-án sürgette elindulását „*mivel a lelkésznek a táborban legjobb alkalom és tér nyílik magasztos egyházi hivatásának egyszermind hazafi kötelességeinek teljesítésére, lelkesítő szózatával buzdítván a harcfiakat, a csatában megsérülteket emberbarátiálag ápolván, vigasztalván, szívökben a vallásosság szent érzetét fölébresztve, őket az édes hazáért nyert sebeik sajnó fájdalomainak béketűrészeli elszenvédésére készökké ténén.*”³

Ezen fölszólítás után már nem télenkedhetett tovább. Elutazott rendeltetési helyére, Aradra, ahol csatlakozott ezredéhez. Bajtársaival együtt részt vett Arad, majd Temesvár ostromában, a szabadságharc bukásáig az V. hadtest, ezen belül a Lehel-huszárok lelkészeként teljesített szolgálatot. Mint ilyen, 1849. április 22-én Magyarai Alajos és Kornis József tábori lelkészekkel együtt mutatott be szentmisét az új-aradi mezőn. Ezen a tábori misén a szónok, Magyarai Alajos az április 14-i trónfosztás jelentőségét fejtegette.

Érzékletes képet tár elénk Dudás hadlelkészi működéséről emlékirataiban Margitay Gábor százados, az aradi ostromsereg sáncépítési munkálatainak vezetője. Ezek szerint 1849. április 29-én, egy „májusi fényben úszó vasárnapi napon” istentiszteletet tartottak Új-Arad piacán. Ennek során a teljes díszben felállított ostromseregnek „Dudás tábori pap tartott hazafias beszédet.” A beszéd során azonban nem mindennapi eseményre figyelhetett fel a hallgatóság:

„*Tiszteendő Dudás páter egyike volt a legderekkabb magyar honvéd-papoknak, érzelemben és szónoklatban, e mellett határtalan jovialis és élces társalgású egyén. A jelzett ünnepélyes aktusnál lóhátról tartotta szónoklatát a quarrée végében felállított díszörög közelében. Lová nem volt ily solemnitás [ünnepélyes – Z. P.] gesticulatioihoz szoktatva, s a tüzes predicatio hatása miatt egyre nyugtalankodott. Dudás nem confundálta [zavartatta – Z. P.] magát egy cseppet sem, de még erősebb indulatba jöve, mind jobban gesticulált a hatalmas beszédhez, miglen lova egész a dísz-sorban álló honvédsereghez farolt. A helyzet komikumba kezdett vágni, mely közneveltséggé lett aztán e ponton akkor,*

*midőn a ló egyik díszben álló honvéd lábára ta podott, ez káromkodva kiált fel fájdalmában, összehordva a B-dúrból ő tisztelendősége cathedráját! s két honvéd megfoggván aztán a kantárt: úgy folytatta Dudás páter tovább s végezte minden zavarodás nélkül beszédét.*⁴

A tízes beszédeket tartó páter a szabadságharc bukását követően az emigrációt választotta. Az emigrációs lét fizikai és szellemi megpróbáltatásai különösen súlyos nehézségeket okoztak a számkivetést előnyben részesítő katolikus papoknak. Mivel lázadóknak minősültek, egyházi előjáróik utasítására nem szolgáltatták ki nekik okleveleiket. Így törvényes elhelyezkedésük, papi munkájuk folytatása lehetetlenné vált. Latinos műveltségük, szellemi ismereteik Törökországban, az angolszász társadalmakban, vagy a Föld bármely más pontján csak nehezen voltak értékesíthetőek. Ebben a helyzetben választhattak a végzettségükhöz nem méltó, többnyire fizikai munkakörök és az áttérés között. Az áttérés többnyire elősegítette az adott társadalomba való beilleszkedést és az adott emigráns egzisztenciális gondjait is enyhítette. Részben ezek a tények magyarázzák a magyar politikai emigráció tagjainak viszonylag jelentős számú áttérését, legyen szó akár a mohamedán vallásról (itt természetesen a személyi biztonság kérdése, az esetleges kiadatástól való félelem sem elhanyagolható), akár a protestáns felekezetek valamelyikéről. Dudás János esetében sem lehet pontosan meghatározni, mikortól kezdve biztosította megélhetését kizárólag szélhámoskodásból. Feltehetően nem is pillanatnyi döntésről, hanem egy folyamatról van szó. Annyi bizonyos, hogy kényszerű törökországi tartózkodása után Nagy-Britanniába érkezett és Londonban anglikán prédikátorrá vált. Ez mindenestre arra utal, hogy eleinte inkább a kenyérkereső foglalkozás mellett döntött. Az Angliába érkező menekülők döntő többségét – akik anyagi függetlenségüket nem tudták bizonyítani – néhány hétig elegendő segéllyel ellátva arra kötelezték, hogy Amerikába távozzanak.⁵

Feltehetően e szíves ösztökélés hatására érkezett Dudás is az Amerikai Egyesült Államokba. Tudjuk, hogy Kossuth 1851. december 6-án valóságos diadalmenetben vonult be New Yorkba. Az ezt követő napok fogadásokkal és levelezésekkel teltek el. A függetlenségi irányzathoz tartozó Áldor Imre 1870-ben megjelent munkájában 1851. december 8-ra utalva a következő megjegyzést tette: *„A kormányzónál e nap számos magyar emigrans is jelentkezett, többi közt egy Dudás János nevű pap, kinek sajátos egyénisége és eredeti modora derült hangulatba hozta a magyar typusnak még a pró ferde-segei iránt is kiváló előszeretettel viseltető Kossuthot.*”⁶

Főszereplőnk amerikai működése nem volt túlzottan sikeres. Dancs Lajos, a 27. honvédzászlóalj egykori századosa emlékirataiban megemlíti, hogy „Dudás Amerikában egyházat is kapott”. Hol lehetett ez az egyház? Ha hihetünk a New York-i osztrák konzulátus irodaigazgatójának 1852. július 23-án kelt jelentésének, akkor a lancasteri egyházzól van szó. Ekkor még figyelemmel kísérte az emigráció belső életét is. Amikor 1852. május 7-én a „Couirer and Inquirer” című lapban Szedlák egy Kossuth-ellenes cikket tett közzé („Kossuth and his countrymen”) az amerikai emigráció jelentős része síkra szállt az egykori kormányzó elnök mellett. A Kossuthot támogatók között találjuk Dudás Jánost is. Ennek ellenére a lancasteri gyülekezetet „garázda magaviselete miatt” el kellett hagynia.⁷

Az állás nélkül maradt lelkipásztor számára új lehetőséget kínált a krími háború. Az emigráció jelentős része egy orosz-osztrák szövetség elleni katonai konfliktus kitörésében reménykedett, annak hírére, hogy Oroszország 1853. július 2-án megszállta csapataival Moldvát és Havasalföldet. Egyre több és több magyarországi emigráns utazott Törökországba, hogy a leendő konfliktusban a magyar szabadság elfojtóit ellen tetteleg is fellépjen. Ausztria „hálátlan” magatartása ugyan keresztülhúzta számításukat, de az emigránsok növekvő létszáma bizonyos pasztorációs igényeket is felvetett. Ezt használta ki Dudás, amikor Konstantinápolyba utazott és egészen 1858 tavaszáig Törökország-

ban tanyázott. Ott elvileg a magyar emigránsok református (!) lelkeseként tevékenykedett. A szomorú valóságra vet fényt Klapka bizalmasának, Karacsay Sándor grófnak Konstantinápolyban 1854. szeptember 24-én kelt levele, aki szerint Dudás „*c na pokba [n] Brussára ment szőlő kúrára és szünetre rácz ürmöst készitendő*”. Ezek után nem meglepő, hogy Winkler Lajos 1858. május 5-én ugyancsak Konstantinápolyban kelt levelében örömét fejezi ki Dudás elutazása kapcsán. Mint Klapkának írja, Dudás megkapta az amerikai vízumot és elutazott. Ez annak ellenére szerencsés dolog, hogy a lelkesnek sikerült Klapkát is (Winkler közreműködésével) egy 52 frankos órával megkárosítania.⁸

Dudás azért tért vissza az Amerikai Egyesült Államokba, hogy Konstantinápolyban föllállítandó egyházának pénzt gyűjtsön. Amikor megérkezett New Yorkba, természetesen szegény volt, mint a templom egere. Partot érve felfigyelt egy másik emigránsra, Dr. Kelemen Attilára, aki még a szabadságharcot megelőzően vándorolt ki a tengeren túlra. Az egykori magyarországi szabólegény, Kelemen, New Ark városában elszegődött egy gyógyszerárba laboránsnak. Egy kolerajárvány következtében munkaadója és családja elhalálozott, így Kelemenre szállt a patika. Ő rögvést feltalálta magát. Nagy plakátokat nyomtatott, melyek szerint feltalálta a járvány biztos ellenszerét, a „Tincturus papricus” névre hallgató csodaszert. E „gyógyszer” (amely paprikás pálinka volt valójában) forgalmazása következtében úgy meggazdagodott, hogy mire az 1848-49-es emigráció képviselői Amerikába érkeztek, már gyógyszerárta és kórháza volt a New York-i Broadwayen. Az igazgató orvos természetesen ő maga volt. Szeretettel látta házában a magyar menekülteket, de mint újjazdag, szégyellte múltját. Ezért azt a mesét agyalta ki, hogy ő ezredorvos volt Magyarországon, s ezredesével történt párba miatt szökött meg hazulról. A műveltebb emigránsokat ennek ellenére nem sikerült félrevezetnie, hiszen „az orvostani latin s görög műszavakon patkós csizmával gázol”, orvosi működésére pedig „magán kívül senki sem emlékezik” – jegyezte fel naplójába Ács Gedeon.⁹

Dudás pillanatok alatt átlátta a helyzetet és mivel nem volt pénze szállásra, elhatározta, hogy kihasználja az álorvost. A nagy jelenet felidézéséhez először ismét Ács naplójából idézünk fel egy részletet: *[Dudás] „minden szertartás nélkül belépett hozzá [ti. Kelemen Attilához] s várikkantott: Servus Kelemen! Edd meg a sz[ar]t melegen! s tenyerével egyet csapott az orvos Attila vállára. Ez pedig bámulva s zavarodottan hebegett: Kérem, kérem, mit akar ön? nem ismerem önt.”* – Kelemen nyilván bántotta Dudás kopott öltözete, a váratlan vendég tegeződése és nem akarta magát vendégei előtt kompromittálni. Hiába tiltakozott az ismeretség ellen, Dancs Lajos emlékiratai szerint, Dudás ismét megismételte: *„Servus Kelemen, kedves pajtásom!”* Kelemen ismét erélyesen tiltakozott. *„Erre Dudás egész elérzékenyülve mondja: hát nem ismeret te már Dudás regements [ezred – Z. P.] patert? Ki ved, midőn a Würtenberg-huszároknál Schwadronyos kapitány voltál Lembergben, egy garnisonban feküdt? Erre Kelemennek mindjárt megjött az emlékező tehetsége, összeültek, megpuszították egymást s vendégeinek bemutatva Dudás regements patert, mint legjobb barátját s csak azon csodálkozott, hogy rögtön fel nem ismerte”* – fejezi be Dancs a jelenet leírását.¹⁰

Dudás ezt követően – kihasználva Kelemen hiúságát – több ezer dollárt zsarolt ki ugyancsak szélhámos áldozatától. Ha ugyanis az álorvos nem akart neki pénzt adni, akkor megfenyegette, hogy leleplezi, s erre a „doktor” ismét fizetett. Közben mellékesen a misszió céljaira is gyűjtött, így anyagiilag megerősödve utazott vissza Konstantinápolyba. Egészségtelen életmódja azonban megbosszulta magát. Ekkoriban már a mértéktelen alkoholfogyasztáson túlmenően kábítószerélvező is volt. Koós Ferenc 1860-ban, röviddel halála előtt találkozott vele. Visszaemlékezésében így emlékezik meg e rendkívüli szélhámosról:

„Dudás János ev. ref. táborigazgató, Konstantinápolyból látogatott volt át Bukarestbe 1860 nyarán. A »Hunniá«-ban ismerkedtem meg e természet, élete delén lévő férfúval. Feltűnt azonnal gondola-

tainak minden összefüggés nélküli kifejezése, szórakozottsága, mit eleintén az út fáradalmainak tulajdonítottam. Szembeszökő volt ezenkívül rendkívüli étvágya. Egyedül megevett annyit, mint mi hármán, kik vele vacsoráztunk. Az italhoz is ugyancsak nekilátott. Ezután valami nyolc nappal hallottam, hogy az utcán megőrült, elfogták s az örültek házába (balamuk) vitték, de ott szerencséjére hamar el is halt. Úgy hallottam, hogy ő is a basis túlzott élvezetének lett az áldozata."¹¹

Dudás János a magyar szabadságharc kedvelt, noha kissé egzaltált tábori lelkésze volt. Emigrációba vonulását követően nem tudott beilleszkedni az amerikai társadalomba, így fokozatosan előtérbe kerültek személyiségének negatív vonásai. Életpályája csak a nehézségek tekintetében tekinthető tipikusnak. Széllhámosként is megmaradt szellemes és nagystílu embernek. Önpusztító életmódja logikusan vezetett tragikus halálához. Halálos ágyán egy világos pillanatában belátta tévedését, megbánta bűneit és visszatért a katolikus hitre.¹²

Rövidítések

- ÁCS-BOGÁTI 1989. Ács Gedeon: Mihelyt gyertyámat eloltom... Bostoni jegyzetek 1856–1863. Vál. előszó és jegyz.: Bogáti Péter. Bp., 1989.
- ÁLDOR 1870. Áldor Imre: Vázlatok a magyar emigratív életéből. Pest, 1870.
- BONA 1988. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai, Bp. 1988.
- DANCS 1890. Dancs Lajos: Töredékek tíz éves emigrationalis élményeimből. Nagy-Szöllős, 1890.
- HM Hadügyminisztérium
- JÁNOSSY 1944. A Kossuth emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. S. a. r.: Jánossy Dénes. II/1. Bp. 1944.
- KERTBENY 1864. Alfabetische Namenliste ungarischer Emigration 1848–1864. Redigiert von K. M. Kerbeny Brüssel – Leipzig, 1864.
- LAKATOS 1881. Lakatos Ottó: Arad története I–III.k. Arad, 1881.
- LUKÁCS 1984. Lukács Lajos: Magyar politikai emigráció 1849-1867. Bp. 1984.
- MARGITAY 1890. Aradi vésznapok. Margitfálvay Margitay Gábor 1848-49. honvédmérnök-kari őrnagy emlékiratai. S. a. r. Nagy Izsó. Bp. 1890.
- MÁRKI 1895. Aradvármegye és Arad szabad királyi város monográfiája. Szerk.: Jancsó Benedek. II. k. (Második és befejező rész.) A török hódítástól napjainkig. Írta: Márki Sándor. Arad, 1895.
- OL Magyar Országos Levéltár.
- SCHEM. M. V. 1844. Schematismus venerabilis cleri dioecesis M. Varadiensis latini ritus pro-anno MDCCCXLIV. Posonii, d. n.
- VERESS 1878. Veress Sándor: A magyar emigratio a keleten. I–II. k. Bp., 1878.

Jegyzetek

1. Schem. M.V. 1844. 47. o.
2. Dudás János – HM. Debrecen, 1849. január 17. OL H 75 1849: 628.; Vidasics Ede - Szabó Richárd: Debrecen, 1849. január 31. OL H 75 1849: 1908.; Közlöny 1849. február 6. 70. o. (Fogalmazványa OL H 75 1849: 2117.)
3. OL H 75 1849: 4201

4. Lakatos 1881. I. k. 190-191. o.; Közlöny 1849. április 29. 339. o.; Margitay 1890. 98-99. o. Megjegyzendő, hogy a szerző művének címében jogtalanul címzi magát „1848-49. honvédmérnökkari őrnagy”-nak, mert őrnagyi rangra való felterjesztését a HM nem hagyta jóvá. (Bona 1988. 390. o.) Márki Sándor pedig egyik művében (Márki 1895. 583. o.) összekeveri az 1849. április 22-i és az április 29-i tábori istentiszteleteket.
5. Kertbeny 1864. 12. o.; Lukács 1984. 65. o.
6. Áldor 1870. 115. o.
7. Dancs 1890. 66. o.; Áldor 1870. 163. o.; Jánossy 1944. II/ 1. 962. o.; Ács Gedcon: New Yorki jegyzetek 1859 és 1860. Móra Ferenc Múzeum. Történelmi Gyűjtemény. 66. 92/1. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Zombori István igazgató úrnak a kutatás során nyújtott segítségéért.
8. Karacsay – Klapka. Konstantinápoly, 1854. szeptember 24. OL R 295 22. tétel; Winkler – Klapka. Konstantinápoly, 1858. május 5. OL R 295 22. tétel; Veress 1878. I.k. 240. o.
9. Ács Gedeon naplójára vonatkozóan ld. a 7. sz. jegyzetet.
10. Ács naplóján (7. sz. jegyzet) kívül a jelenetet megőrizte még Dancs 1890. 66-67. o. Bogáti Péter ezt a részletet nem jelentette meg, ld. Ács-Bogáti 1989. 342-343. o.
11. 1848/49. Történelmi Lapok 1894. december 1d. 204. o.
12. Kertbeny 1864. 12. o.

Siket Zoltán

Rágógumi, McDonalds, Dallas és ... szcientológia

„A világ leggyorsabban növekvő egyháza”

A Szcientológia Egyház (a dianetika tanainak terjesztője) Amerikából érkezett és az egész világon elterjedt vallási irányzat, alapítója L. R. Hubbard. A világ leggyorsabban növekvő egyháza – ahogyan hirdetik magukat – a világ 74 országában 74 millió fő követővel rendelkezett 1992-ben. Az egyház története botrányok krónikája: a világsajtó kifosztott, becsapott hívekről, pszichiáterek elleni perekéről, übermensch-ideológiáról ír. A szekta ugyanakkor narkósok, alkoholisták, depressziótól szenvedők meggyógyításáról számol be, olyan hírességek népszerűsítik, mint Chick Corea és John Travolta. Vajon hogyan tudott alig 50 év alatt egy szekta ekkora karriert befutni?

Ki volt L. Ronald Hubbard?

Hubbard az USA-ban született 1911-ben, egy haditengerész fiaként, így alkalma volt 14 és 18 éves kora között bebarangolnia Kelet-Ázsiát, Kínát, Indiát, megismernie a keleti filozófiákat. Visszatérve Washingtonba az ottani egyetemen tanul magfizikát és matematikát. Eközben sci-fi regények írásával tesz szert némi ismertségre. A második világháború alatt tengerésztiszt a Csendes-óceánon, 1942-ben megsebesül, 1945-re megbénul (csípő- és hátsérülés miatt), és megvakul (látóideg-sérülés miatt). Két év alatt meggyógyítja saját magát az általa felfedezett *dianetika* segítségével. 1950-ben adja ki *Dianetika: a szellemi egészség modern tudománya* című könyvét, melynek hatására az USA-ban dianetika-csoportok alakulnak. Ekkorra

második házassága is felbomlik, felesége szerint férje gyógyíthatatlan elmebajos (paranoid-skizofrén). Az USA-ban a hivatalos orvostudomány eléri, hogy bezárják az Institutes of Dianetics-et, ezért azt Scientology Church-re kereszteli át, amely világhódító útra indul. A székhelyét átteszi Angliába (Saint Hill Manor, Sussex). Az alapító hivatalosan 1966 óta nem vesz részt a vezetőség munkájában, ezt 3. felesége veszi át. 1968-ban a brit Parlament megtiltja Hubbard és az összes szcientológus beutazását a Királyságba. Az alapító ekkor a központját egy hajóflottára helyezi át, amely állandóan a tengeren cirkál. 1971-ben Hubbard orvosi megállapításait egy amerikai bíróság csalásnak minősítette, aki az amerikai alkotmány vallásszabadságra vonatkozó passzusára hivatkozva próbálja menteni a szcientológia különös tanait. Harmadik feleségét, Mary Sue-t 1977-ben egy Los Angeles-i bíróság különböző bűncselekményekért 5 évi fegyházzal sújtja. 1978-ban az alapító Hubbardot csalás miatt börtön- és pénzbüntetésre ítélik Párizsban. Ezután már alig lép nyilvánosságra, 1986-ban halt meg Los Angelesben, utóda Herber Jentzsch.

Hogyan szabadulhatunk meg agyunk káros „zárványaitól”?

A dianetika szó a dia + nusz görög szavakból áll jelentésük : által + értelem, érzék, összevonva a szellemi egészség tudománya. A szcientológia a szcio (legteljesebb tudás) + logosz (tanulmányozás) szavakból tevődik össze. A vallási mozgalom a szcientológusok szerint a világ bölcsességkincséből, a hinduizmus védáiból, Buddha tanaiból és a kínai lámakolostorok tudásanyagából valamint Kant, Nietzsche és Schopenhauer filozófiájából jött létre. A tanításban nagy szerepe van az ún. engramoknak (negatív emlékképeknek), ezek olyan pillanatnyi negatív élmények, amelyek elraktározódnak az elmében és hirtelen aktivizálódnak (pl. a félelem, amely meghatározza az ember pillanatnyi gondolkodását és magatartását), ezek okozzák az aberrációt (eltévelyedést). Léteznek pozitív emlékképek, vagyis facsimilék is. Emlékképeink születésünk előtt is keletkezhetnek, sőt előző életeinkben is (!), a dianetika segítségével évmilliókat utazhatunk vissza az időben. A szcientológusok fő célja, hogy a világot *clear*-ré, tisztává tegyék, olyanná ahol nincs háború, bűnözés és elmebetegség, mentes a neurózisoktól, elfojtásoktól (ezért is utasítják vissza pszichológusok munkáját). Minden szcientológus clear szeretne lenni, aki totális szabadságban él, 135-öt meghaladó IQ-val rendelkezik. A *clearség*hez vezető úthoz azonban tanfolyamokra van szükség, amelyek 8 szint után juttatják el az embert a tökéletes tudásig (OT-fokok ~ Operating Thetan ~ „a thetan teljes működése”, a thetan a halhatatlan és újjászületésre képes emberi szellem). A szcientológusok többféle néven hirdetik tanfolyamaikat, sőt az egyház is több néven fut egyszerre, gyakran ugyanazokkal a tagokkal (Magyarországon pl. Dianetika Központ valamint Állampolgári Bizottság az Emberi Jogokért Alapítvány néven jegyezték be őket, szót sem ejtve egyházzól, szcientológiáról). Az elnevezések szigorú amerikai szabványokat követnek, könnyen megtévesztve a potenciális tanfolyamhallgatókat ill. szektatagokat. A tanfolyamok szervezéséhez, eladásához a legmodernebb marketing-módszereket használják. A tagtoborzás legtöbbször az utcán történik. A megszólított járókelőhöz közvélemény-kutatás ürügyén kérdéseket tesznek fel, majd egy otthon kitöltendő 200 kérdéses kérdőívet nyújtanak át neki, amelynek visszaküldése után a kiértékelésre meghívják. A válaszok alapján készült diagramokból legtöbbször „egyértelműen” kiderül, hogy lelki segítségnyújtásra van szükség, s rögtön egy kommunikációs tanfolyamot ajánlanak neki. Ez az

alapfokú tanfolyam ma Magyarországon 5-6 ezer forint, s pontosan ezáltal válnak hitelessé, a teszteltben fel sem merül, hogy egy szekta próbálja beszervezni. A teljes képzés 1-től 8-as szintig 1986-ban Angliában kb. 5 millió forintba került, de volt, aki (egy amerikai fogorvos és felesége 1988-ban) 15 hónap alatt 130 ezer dollárt költött el egy szemináriumra és különböző szolgáltatásokra. A tanfolyamok az ún. auditing módszeren alapulnak (a latin *audire* ~ hallgatni szóból), gyakorlatilag két ember, az auditor és a preclear (a megtisztulni vágyó) beszélget, céljuk az engramok megtalálása és ismételt, egyre pontosabb felidézése, melynek hatására csökken a fájdalom. Az auditálás a dianetika-központokban kis hangszigetelt bokszokban zajlik, erre azért van szükség, mert az auditor gyakran kiabálva próbálja előhozni azokat a fránya „zárványokat”. Néhány hónapos képzés után a preclear is auditor lehet, s ő maga is auditál.

Miért nincs szükség az elmeorvosok munkájára ?

Ott ahol megjelennek, gyakran lépnek fel ellenük, elsősorban szülők gyermekeiket védve a szerintük destruktív (családromboló) szekta ellen, bár itt a szektatag külsőségeiben, életvitelében nem különbözik az átlagembertől, hagyományos életet él legalábbis kívülről nézve. Németországban 1993-ban az állami ifjúságvédelem külön listán hozta nyilvánosságra azokat a pszichokultuszokat, melyektől meg kell védeni a fiatalokat – közöttük van a szcientológia is. Észak-Rajna-Wesztfália belügyminisztere megbízásából egy politológus tanulmányt készített a szcientológusokról, ebből idézek: *„A Szcientológia Egyház hosszabb távon alkotmányellenes célokat követ, totalitárius szervezatként működik. A világszerte fellépő pszichoszekta sem a bal-, sem a jobboldali szélsőségekhez nem sorolható be. A politikai extrémizmus egy új formáját testesíti meg, amely az abszolút hűséges übermensch ideája felé orientálódik, aki úton a világaldalom felé leveti a liberalizmus és a demokrácia zavaró béklyóit. Elitista, kizárólagos képviselői elvre épül. A kritikussal és az állami intézményekkel szemben erőszakra kész stratégiák is a Szcientológia Egyház antidemokratikus voltát bizonyítják.”* A Time magazin 1991. május 8-án az egyház nemzetközi tevékenységét bíráló cikket közölt, ezt vette át a Reader's Digest, ennek svájci német és svájci francia számát a szekta betiltatta. A magyar kiadás azonban megjelenhetett, ebből idézek. *„... az egyház fantasztikusan jól jövedelmező nemzetközi panama, amely a maffiánál alkalmazott módszerekkel tartja félelemben tagjait és ellenfeleit, és így biztosítja fennmaradását... Legalább egy tucat Hubbard-könyv szerepelt a bestsellerlistán 1985 óta. A szcientológia azt állítja, hogy több mint kilencvenmillió példányt adtak el ezekből a könyvekből világszerte. Ezzel szemben az igazság az, hogy a szekta jelentős mennyiségben vásárolja saját könyveit, hogy a bestsellerlistára kerülhessenek... Az az elektromos eszköz, amely az engramok felidézésében segít, s Franciaországban 35 ezer frankba kerül, egy rendőrségi vizsgálat megállapítása szerint 1500 frankot sem ér.”*

Magyarországon a már említett Állampolgári Bizottság... kis híján elérte, hogy iskolai tananyag legyen a dianetika, a közismert DADA-program részeként. A szervezet egy mentálhigiénés iskolai programcsomagot postázott a Népjóléti Minisztériumnak. Az anyag Veér András, az Országos Pszichiátriai és Neurológiai intézet (*Lipótmező*) főigazgatója elé került, aki a téma jó ismerőjeként azonnal megakadályozta a szcientológusok tervét. Veér András szerint a szervezet célja egy olyan világ létrehozása, ahol nincs háború, elmebaj és bűnözés. A mentális betegségek csak vallási úton kezelhetők. Ezért támadják az elmeorvosokat, azt állítva,

hogy segítségével gyors eredmény érhető el. Vadásznak a gyenge pszichés állapotú emberekre, akik könnyen feloldódnak egy vallási színezetű szervezetben, ők azok, akik könnyen válnak vallásossá, önismeretük radikálisan megváltozik.

Harcolnak az elmebetegek kezelésében időnként használt elektrosokk (RES) betiltásáért, mert az ideiglenesen kitöröl néhány emlékképet. Hasonlóképpen fellépnek bizonyos gyógyszerek, így például a Prozac ellen. A depresszió elleni szer piaci részesedése a kampányszerű sajtótámadás után 25 %-ról 20 %-ra esett vissza. A háttérben nyilván kemény harc folyik egyrészt az orvosok és a gyógyszergyári lobbik, másrészt a szcientológusok között, akik gyors és fájdalommentes gyógyulást ígérnek. Amerikai szórólapjaikon tízezer dollárt ajánlanak föl annak, aki műhibát elkövető orvosra hívja fel az egyház figyelmét, ötezret annak, aki akarata ellenére elektrosokkolt emberről ad hírt, s ötszáz jár egy szcientológusok ellen nyilatkozó feladásáért.

De mit is állít Fishman?

Legújabbán egy volt szektatag leleplező nyilatkozata okozott botrányt. Ez az ún. Fishman-vallomás. Stevan Fishman ideggyógyászati kezelés alatt állt, mielőtt belépett a Szcientogia Egyházba, amikor kilépett onnan a szekta dianetikáról hangoztatott véleménye miatt bírósági eljárást kezdeményezett ellene. A vallomás azonban időközben felkerült az INTERNET-re, és rövid idő alatt bejárta a világot, noha a szekta mindent elkövetett a terjesztők ellen, megpróbálta letiltatni az egész hírterületet, a szerzői jogokra hivatkozva. De mit is állít Fishman? A szekta arra utasította, hoy végezzen pszichiáterével, majd kövessen el öngyilkosságot. Állításának alátámasztására felolvasta Hubbard titkos tanításainak részleteit, melyeket az alapító mondott diktafonra 1986-ban, halála előtt. Ezeket már csak a magasabb fokozatokat elvégzők ismerhetik meg. Ilyenek szerepelnek benne: az emberek manipulálásának egyetlen módja, ha hazudnak nekik. Soha ne védekezz, mindig támadj!

A szcientológia a rendszerváltás után megjelent Kelet-Európában is. Különösen erős pozíciókkal rendelkezik Oroszországban: 19 városban vannak szervezeteik. Közép-Európát müncheni irodájuk felügyeli. Ez év márciusában a számítógépes világújságon, a World Wide Webben is megjelentek, megelőzve a római pápát: 30 ezer oldalon angol, német, olasz, francia és spanyol nyelven népszerűsítik magukat. Az érdeklődés rekordmértéű: már az első héten egymillió látogató nézett be a virtuális egyház eme szentélyébe.

Irodalom

Bellinger, G. J.: Nagy Valláskalauz. Bp., 1993. 350-353.

Egy kis szcientológia. In: Magyar Narancs, 1996/6. sz. 23-27.

INTERNET: <http://www.scientology.org>

Ostromlott egyház? Szcientológia és dianetika. In: Népszabadság, 1992. 02. 01 (27.) 10.

Hegyi Dóra

Magyarok az amerikai függetlenségi háborúban**„Fidelissimus ad mortem”**

A XVIII. századi dinasztikus háborúk időszakában válik népszerűvé Európa-szerte a huszárság – mint csapatnem. Meghonosítói mindenütt azok a magyar katonák, akik a Rákóczi-szabadságharc után az emigrációt választották, vagy akiket később a kalandvágy, a katonai siker lehetősége, a szabadság szeretete csábított porosz, francia, esetünkben amerikai szolgálatra. Az amerikai függetlenségi háború két magyar hőse is – *Kováts Mihály* ezredes és *Polereczky János László* őrnagy – természetesen könnyűlovas szolgálatot teljesített az Újvilágban. Kováts Mihály emléke az Egyesült Államokban köztiszteletnek örvend, emlékét elevenen ápolják, bár neve századunk elejéig a magyar kutatók számára teljesen ismeretlen volt. Polereczky János László amerikai tevékenysége még inkább feltáratlan. Kováts Mihály alakját elsőként *Pivány Jenő* fedezte fel. Az amerikai tiszti nyilvántartásokban szereplő Cowatch névben a magyar Kováts angolos formáját gyanította. Kutatásai megvilágították Kováts Mihály pályafutását a függetlenségi háborúban. Kalandos életútját pedig Póka-Pivny Aladár kitartó kutatómunkája fedte fel. Erre figyelte fel Vasváry Ödön Washingtonban élő református lelkipásztor, aki élete végéig kutatta és gyűjtötte az amerikai magyarság, köztük Kováts Mihály életének dokumentumait. Hagyatéka időközben hazakerült és Szegeden a Somogyi Könyvtárban önálló gyűjteményként megtalálható.

Kováts Mihály útja Amerikáig valóban nagyon kalandos és nehezen nyomon követhető. Szolgált a Habsburg-, a porosz, valószínűleg a francia hadseregben is. Születésének, ifjúkorának körülményeit homály borítja, egyetlen ismert adat, hogy Karcagon született, és később nemesi származásúnak vallotta magát. Állítását nem sikerült bebizonyítani, de kézírása, latin nyelvű levelei iskolázottnak mutatják. 1740-ben állt be huszárnak a Hávör-huszárezredben, hogy Mária Terézia hadseregeiben harcoljon a poroszok ellen. Feladata, mint a huszárságnak általában, portyázás volt Sziléziában. Ezredét később Itáliába vezényelték, Kováts Mihály bizonyára nem tartott velük, elhagyta ezredét és hősiünkkel csak 1745-ben találkozunk ismét Passauban, ahol Habsburg fogságba esett. Valószínűleg megpróbált francia szolgálatba állni, de nem alkalmazták, ezért visszatért. Nagyon hamar, 1746-ban szolgálaton kívülivé válik. A porosz hadseregben pedig csak 1752-ben tűnik fel a neve a Székely-huszárezredben. A két időpont között valószínűsíthetően ténylegesen is szolgált a francia hadseregben, de ezt csak közvetett bizonyítékok tudják alátámasztani. Székely Mihály őbester előterjesztésére hamar tiszti rangot kapott, kornétássá léptették elő. Feladata a portyázás, hadisarcok behajtása, felderítés volt. Később másodhadnaggyá nevezték ki és felelősségteljes beosztást is kapott: a kiképzőmester feladatát látta el. Az 1758-as hadjáratban már hadnagyként szerepel a porosz Kleist-huszárezredben Szászországban, egy önálló szabadcsapat parancsnokaként. Már II. Frigyes is felfigyelt Kleist őbester jelentései alapján a tehetséges Kováts kapitányra és azzal a külön feladattal bízta meg, hogy megtorló akciót hajtson végre, és szedjen túszoikat osztrák területen. Münehansen magisztrátusa szerint emberségesen bánt a foglyival, nem fogadott el ajándékokat sem. Ez felvillanthatja előttünk jellemét, miszerint nem igazán lehetett kedvére a hálátlan feladat. 1760-ban el is szakadt alakulatától és Lengyelországba szökött. Magyarországra hazakerülve elfogták, és hazaárulás vádjára miatt Bécsbe szállították. Az ehúzódó per végeredményeként Mária Terézia 1762. június 10-én mentette fel. Szolgálaton kívüli főstrázsamesteri (huszárőrnagy) rangra emelte és kegydíjat ítelt neki.

Hazatérve feleségül vette Szinnyi Merse Franciskát, a Sáros megyei alispán lányát. Eperjesen telepedtek le 1763-ban. Házassága politikai természetű lehetett, nem is éltek sokáig együtt, közös gyermekük pedig korán elhunyt. Eközben tovább ápolta lengyel kapcsolatait, illegális toborzást végzett a beri konföderáció számára. 1767-től 1772-ig nem találkozunk vele, valószínűleg valamelyik lengyel katonai táborban lehetett. A lengyel szabadságharc és Lengyelország első felosztása után is tartotta velük a kapcsolatot. Többször utazott ez ügyben Lipszébe. 1775-ben útlevelet kért egy római zarándoklatra.

1776-ban Genovában bukkan fel, következő állomása Párizs lehetett, majd Bordeaux-ban találkozunk vele ismét. Bordeaux volt az a kikötő, ahonnan önkéntesek indultak Amerikába, hogy az amerikai angol gyarmatok függetlenségi harcát segítsék. A háború híre valószínűleg eljutott Kováts Mihályhoz is Magyarországra. Szándéka immár nyilvánvalóan az, hogy áthajózzon az óceánon és harcoljon az amerikai függetlenségért. *Benjamin Franklin* franciaországi megjelenése igencsak fokozta az érdeklődést Amerika iránt, és nagyon hamar megindult az önkéntesek áramlása a Kontinentális Hadseregbe, amelynek főparancsnoka a fiatal *George Washington* volt. Bordeaux-ból 1777. január 13-án Kováts írt egy levelet Benjamin Franklinnak ékes latin nyelven, melyben útlevelet és hitlevelet kért magának, hogy minél előbb hajóra szállhasson. Franklin válaszában azonban nem volt türelme kívánni, és már 1777 február 26-án a *Catherine Froom Dartmouth* fedélzetén útra kelt az Újvilágba. Kiutazása egy bizonyos Fädevill úr segítségével sikerülhetett ilyen gyorsan, aki cserébe egy jelentés átadását kérte Joseph Spencer amerikai tábornok számára a brit csapatmozgatásokról. Április végén teljesítette feladatát a Rhode Island állambeli Providence-ben Spencer tábornok a jelentéseket továbbküldte a Kontinentális Hadsereg főparancsnokának. Washingtonnak egyúttal figyelmébe ajánlotta „*Colonel Michael Fabriczy de Kovátsot*” is. Washingtonnal így tehát sikerült személyesen találkoznia, de eredményt nem ért el nála. Az európai önkéntesek ekkor már túl nagy számban áramolhatott át Amerikába és nagyrészt tisztok voltak, akiknek nem tudtak megfelelő alkalmazást nyújtani. A főparancsnok Kováts Mihály érdemeiről sem volt teljes mértékben meggyőződve. Éppen ezért a II. Kontinentális Kongresszus 1777. május 23-án úgy döntött, hogy nem fogadja el Kováts ajánlközását.

A britek azt a taktikát választották az amerikai szabadságharc leverésére, hogy észak felől támadva szétszabdalgják a Kontinentális Hadsereget. Ennek megfelelően 1777 tavaszán (épp, mikor hőstünket elutasították) Kanada felől átkaroló hadműveleteket intéztek az északi erők ellen. Washingtonnak viszont sikerült helytállnia. A kezdeti sikerek pedig nagyon jó hatással voltak a helyi önkéntes milíciák szervezésére. Kováts Mihály, nem törődve az elutasítással, jelentkezett egy ilyen szabad századba Philadelphiában. Tapasztalatai alapján újoncsozó tisztnek nevezték ki. 1777 szeptemberében már be is vetették ezt a századot a híres Brandwyne melletti csatában. Itt sikerült az angoloknak először nyílt összecsapásra kényszeríteni az amerikaiakat, és végül angol győzelem született. Kováts Mihály sorsában is fordulópontra ért a csata, és az utána következő germantowni állomásozás. Itt találkozott ugyanis *Kazimierz Putaski* gróffal. A lengyel Putaski nevére méltán büszkék az amerikai lengyelek, mert ő volt az, aki felismerte és Washington tudomására hozta a könnyűlovasság fontosságát. A brandwine-i csatában példátlan bátorsággal ezt be is bizonyította. Korábban a Kontinentális Hadseregben nem alkalmaztak önálló könnyűlovas ezredet, csak alárendelve a gyalogosezredeknek kiegészítő feladatok alapján tett javaslatot Washingtonnak egy önálló könnyűlovascsapat felállítására. A főparancsnoknak tetszett az ötlet és Putaskit ki is nevezte brigadéroszá. Az új fegyvernem fejlesztése azonban lassan ment, így Putaski többször fordult beadvánnyal a főparancsnokhoz.

Javasataiból az derült ki, hogy Kováts Mihály ekkor már mellette lehetett. Jóval idősebb és tapasztaltabb volt ugyanis, mint Putaski brigadéros. A kiképzőtiszti beosztás felállításának kérelmezése is az ő hatását tükrözi. Putaski egyáltalán nem szolgált porosz hadseregben, ám Kováts Mihály annál inkább. 1778-ban ismételten beadványt nyújtott be Putaski, és itt már meg is nevezi Kovátsot, mint kiképzőmestert, akinek ezredesi kinevezést is kért. Washington azonban Putaski meleg hangú ajánlása sem hatotta meg. Attól félt, hogy a sok külföldi alkalmazása nehézségeket okozhat. Ezért néhány hónapos próbaidőt javasolt. Kováts eközben nem tétlenkedett, segített felszerelni és kiképezni a lovasezredet. A brigadéros ezt ismételten jelentette, ám Washington idegenkedése az eredmények láttán sem szűnt meg a lovassággal szemben, újabb alakulatok felállítását sem engedte.

Az 1778-as év az amerikai erők tényeresét mutatta. Megkötötték az amerikai-francia szövetséget és a segélyflotta is megérkezett a Kontinentális Hadsereg támogatására. Közben Kováts Mihály megbízatása is lejárt, de ő továbbra is Putaski mellett maradt. Az állandó elutasítás és javaslatainak figyelmen kívül hagyása Putaski brigadérosban megérlelték azt a gondolatot, hogy önálló légiót szervez. A Kongresszus elfogadta ezt a javaslatát és 1778. április 18-án kinevezte *Michael de Kowatz*ot ezredparancsnokká Putaski brigadéros mellé. A híres légió 3 lovasszakaszból és két könnyűgyalogos századból állt. A fennmaradt névsor tanúsága szerint más magyar nem volt a légióban. Főhadiszállásnak Baltimore-ban lett kijelölve. 1778 júniusában összetűzés robbant ki a légió huszárai és az eastoni invalidusezred között. Az incidensről Kováts ezredes írt igazoló jelentést a főparancsnoknak, amit a következőképpen fejezett be:

„Bizonyára kegyetlen valami, ha azok az emberek, akik külföldi országokból azért jönnek ide, hogy éljenek és meghaljanak ennek az országnak a szabadságáért, barátaik részéről ilyen barbár módon kezeltetnek.” Washington tábornok ebben az időben gyakran vezényelte ki kisebb feladatok ellátására, így megfordultak a New Jersey állambeli Princetonban, Great Egy Harbourban, Stonffordban. Október közepén egy jelentősebb összetűzésbe keveredtek a britekkel. Egy Little Egy Harbour nevű kikötőt kellett védeniük, mikor október 15-én a britek rajtaütöttek a légión. Putaski jelentése szerint 400 ember támadta meg először a gyalogságot. A lovasság hamarosan a segítségükre sietett és visszaverték a brit támadást. Üldözni nem tudták őket, mert egy lerombolt híd megakadályozta. Veszteségük körülbelül 25 fő volt. Tél idejére a légiót a brigadéros kérésére Philadelphiába vezényelték és Kováts ezredes gondjaira bízták. Az amerikai erőfölény hatására a brit hadvezetés úgy döntött, hogy inkább délre csoportosítja át seregeit, és innen próbálja az amerikai hadsereget megosztani. Hadműveletük sikerrel indult. 1778 decemberének végén elfoglalták Savannaht, Georgina fővárosát és észak felé indultak Dél-Karolinát fenyegetve. Charleston, a főváros, igen fontos helyen található: egy félszigeten, két folyó között fekszik és a legjelentősebb déli kikötőnek számított. A déli amerikai erők parancsnoka Benjamin Lincoln tábornok volt. Az ő támogatására vezényelte délre a Kontinentális Kongresszus az északi csapatokat, köztük a Putaski légiót.

A parancsot a légió 1779. február 8-án kapta meg, de csak a létszám pótlása és a szükséges felszerelések megszerzése után indultak útnak március végén. Körülbelül 1200 kilométert kellett megtenniük, hogy Dél-Karolinába érkezenek. Érthető tehát, hogy fáradtan, elcsigázottan és himlőtől megtizedelten érkeztek Charleston alá május elején. A brit seregek Prevost és Campbelle tábornokok vezetésével már átkeltek a Savannah folyón és Charleston alá érkeztek. Az amerikai hadvezetésnek fel kellett adnia korábbi taktikáját, hogy kerüljük a nyílt összecsapásokat és inkább váratlanul ütnek rajta az ellenségen. Most kénytelenek voltak minden lehetséges erőt Charleston védelmére összevonni, hogy megakadályozzák a brit előrenyomulást.

Május 11-én érkezett a brit hadsereg a város alá. Tábormokuk teljesen biztos volt abban, hogy Charleston megadja magát. A város tanácsa is a könnyebbik megoldás mellett voksolt. Egyedül Putaski légiója merete felvenni a harcot. Éppen csak megérkezett légiójával kivonult a brit csapatok elé és rögtön meg is támadta őket alig 120-160 főnyi kis csapatával. Tervében arra épített, hogy a 900 fős angol seregben nagyon kevés lovas volt, akik között az ő jól képzett huszárai zavart tudtak kelteni. Ezt kihasználva az elrejtett gyalogság visszaszoríthatta őket.

Az összecsapásban a lovasság élére maga Putaski brigadéros állt, Kováts ezredest pedig a gyalogosok élére állította. Kirohanásukkal végül is annyi eredményt sikerült elérni, hogy a britek megtorpantak és visszavonultak. Putaski a megmaradt emberekkel visszavonult a városba. Az alig 80 fős gyalogság a roham alatt szinte teljesen összeomlott az óriási túlerővel szemben. Hősünk súlyosan megsebesülve lebukott lováról – és ott, a csatamezőn halt hősi halált. Az angolok ott temették el, halálának helyszínén. Egy helyi orvos beszámolója szerint Kováts nagyon bátor és tapasztalt katonatiszt volt. A légió lovasságát pedig maguk a britek nevezték a „legjobb lovasságnak, amellyel a lázadók valaha is rendelkeztek”. Ez a kijelentés pedig Kováts Mihály érdemeit igazolja, hiszen az ő feladata volt a könnyűlovasság kiképzése és felszerelése. Joggal nevezik tehát az amerikai lovasság alapító atyjának. Emlékfa, róla elnevezett társaság, induló, bronzplakettek és egyre nagyobb mértékű érdeklődés jelzi, hogy szerepe az amerikai függetlenségi háborúban mennyire fontos volt.

A forradalom másik magyar hőse Polereczky János László. Már francia emigrációban született 1748-ban, az elzászi Molsheimben. Nagypapa, apja és bátyja is katona volt, érthető tehát, hogy a családi hagyományt követve ő is katonai pályára lépett. Hamarosan hadnagyi rangot szerzett és a Chamborant-huszárezredbe került. 1774-ben léptették elő kapitánnyá. Az 1778. február 6-i francia-amerikai követség gyökeres változást hozott Polereczky kapitány életében. Habozás nélkül lemondott beosztásáról a Chamborant-huszárezredben és jelentkezett az expedíciós segélyhadseregbe. Lauzun herceg önkéntesekből önálló légiót szervezett, ide került Polereczky is. Főstrázsamesterré léptették elő és Lauzun kinevezte a lovasság parancsnokává. Két huszár- és két dzsidás-századot kellett szerveznie. A huszárok közé főleg magyarok, a dzsidásokhoz pedig lengyelek jelentkeztek. Ezért bízhatta valószínűleg egy magyar huszárra a könnyűlovasság vezetését.

Itt említhetjük meg *Benyovszky Ferenc* nevét, Benyovszky Móric öccsét, aki Polereczkyvel együtt szolgált a Lauzun-légióban, de életéről sajnos közelebbi adatok nem nagyon állnak rendelkezésünkre. A Lauzun-légió áthajózásaira azonban még majd egy évet kellett várni. 1780. április 12-én indulhattak el Amerikába. Newportban (Rhode Island) szálltak partra hosszú tengeri út után 1780. július 12-én. De még Amerikában is türelemmel kellett lenniük mielőtt végre bevetették őket. A Rochambean gróf által vezetett francia segélyhadak 1781 tavaszán a Hudson folyó partjára vonultak, miközben a Lauzun-légió fedezte fel őket. Washington kérésére a légió külön feladatokat kapott. New York irányában végeztek felderítő portyázásokat. Az amerikai és a francia erők White Plaens mellett egyesültek és Philadelphiához vonultak. A menetet ismét elkülönített Lauzun-légió biztosította. Washington tábormok nem egyszer kiemelte és dicséretben részesítette a feladatukat kiválóan végző huszárokat. Továbbra is biztosítási feladatokat láttak el a délre vonuló had mellett. Ősszel már Yorktownnál kellett biztosítani az angolok bekerítését. Az október 6-tól 19-ig tartó ostromban is részt vehettek Polereczky huszárai és az a megdöbbentetés érte őket, hogy Cornwallis tábormok október 19-én előttük vette le a fegyvert. A fegyverletétel és az 1782. november 30-i fegyverszünet után már nem sok dolguk akadt a légió huszárainak és Bostonban téli szállásra tértek.

1783. január 20-án a francia segélyhad hazarendelésére vonatkozó megállapodásra került sor. A légió 1783 márciusában indult útnak Európába. De nem mindenki tért haza. Polereczky János

László is azok között volt, akik az Amerikai Egyesült Államokban telepedtek le. 1785-ben költözött Pownalboronghba (később Dresden), Maine államba. Felvette az amerikai állampolgárságot és farmerként kezdett dolgozni. Egy francia polgár lányát vette feleségül és protestáns hitre tért. 1794-ben a város főjegyzőjévé választották, ami arra utal, hogy tekintélyes polgárnak számított. Később egy világitótorony órének feladatát látta el a Sequin-szigeten. Anyagi helyzetében gyakran álltak be változások. Mikor újra vagyonos lett, 1805-ben ismét főjegyzővé választották. Tisztségét 1828-ig látta el. 5 fia és 4 lánya született, de gyermekeinek sorsa nem ismert. Eltartásukra többször kért az amerikai kormányzattól kegydíjat. Kérvénye eljutott a Kongresszushoz, de csak 1830. május 20-án ítélték meg neki az évi 240 dollár kegydíjat. Polereczky Jánosnak ez már elkésett intézkedés volt, ugyanis 1830. június 8-án 82 éves korában elhunyt.

Az ő emlékét is híven őrzik Amerikában, bár először a lengyel, majd a szlovák emigránsok tartották saját hősiüknek. G. Kabdebó Györgyi viszont hosszas kutatómunka után bebizonyította, hogy Polereczky János László magyar hős volt. Kutatási eredményei szintén a szegedi Vasváry-gyűjteményben találhatóak.

Felhasznált irodalom

1. *Eszenyi László*: Híven Mindhalálig. Az Amerikai Függetlenségi Háború Magyar Hőisének, Fabriczy Kováts Mihály Huszárezredesnek Élete és Hősi Halála. Washington D.C. 1975.
2. *Fabriczy Kováts Mihály*: Almanach. A Clevelandi Kováts Emlékbizottság kiadása, 1979.
3. *Póka-Pivny Aladár*: Az Amerikai Egyesült Államok lovasságának első kiképzőrmestere magyar volt. Hadtörténeti Közlemények 1942/3-4.
4. *Póka-Pivny Aladár – Zachor József*: Az amerikai függetlenségi háború magyar hőse. Bp.
5. *Révész Károly*: Colonel-Commandant Michael Kováts, Drillmaster of Washington's Cavalry Pittsburg, ún.
6. *Vasváry Ödön*: Kováts Mihály kinevezésének története. Amerikai Magyar Világ 1976. okt. 31.
7. *Vasváry Ödön*: Hogyan halt meg nemes Kováts Mihály, Washington ezredese? Református Újság, 1939. március.
8. *Zachar József*: Idegen hadakban. Bp., 1984.
9. *Zachar József*: Kováts Mihály levele Benjamin Franklinnak, 1777. jan. 13. Hadtörténeti Közlemények 1979/2.
10. *Zachar József*: Pollereczky János őrnagy az amerikai forradalmi függetlenségi háborúban. Hadtörténeti Közlemények 1980/2.

Tudomány Attila

Több mint egy utazás Amerikában

A Kor Szelleme

Magyarországon a történetírás hagyományosan Gróf Széchenyi István megajánlásától (1825) számítja a reformkor kezdetét. Újabb nézet szerint célszerű inkább 1830-at, a párizsi, brüsszeli és varsói forradalmak, felkelések évét tekinteni a magyar reformkor kezdetének, hiszen – a jelentős külpolitikai eseményeken kívül – ebben az évben jelent meg Széchenyi Hitel ímű munkája, mely a magyar társadalmi és gazdasági reformok programját tartalmazta. Magyarországot és Erdélyt ebben

az időszakban az ún. *korszakváltó évek* jellemzik. A korszakváltó évek kifejezés magában foglalja a magyar nemzetté válás elméletét, melynek középpontjában az újfajta, nem kiváltságokra alapozott közösség, a nemzet megteremtése állot, és híven tükrözi a kor uralkodó szellemi irányzatát a liberalizmust. Mi a liberalizmus? „Az európai liberalizmus ideológiája humanisztikus, természetjogi felvilágosodási gyökerekből táplálkozott. Politikai eszménye a polgárok szabad alkotmányos állama, akik az általuk választott parlament révén juttatják kifejezésre akarataikat, ellenőrzik a végrehajtó hatalmat. Az egyén szabadságát, a törvény előtti egyenlőséget, a kereskedelem, az iparítás, a tulajdonszerzés szabadságát hirdette. Nem ismert különbséget származás, nemzetiség vallási hovatartozás tekintetében. Kettős jelszava szabadság és tulajdon.”¹

A liberalizmus valamennyi országban a helyi viszonyoknak megfelelő módosult formákat öltött. Nálunk az új eszmék elsősorban külföldi tapasztalatszerzés vagy külföldi olvasmányok útján találhattak utat az országba. Magyarországot így érte angol hatás, melynek legjelesebb „hírmondója” Széchenyi István, aki a Casinó (1827) és a lóverseny játékok (1827) elindításával a társasági életet szervezte meg.

Beszélhetünk francia hatásról, melyet elsősorban Lammenais abbé *Les Paroles d'un croyant* című, Európát meghódító könyve adta. A magyar liberálisok közül Pulszky Ferencre volt különösen nagy hatással. Francia hatás Lamartine, Mignet és Victor Hugo eszméi, írásaik. A német hatást főként Heine és Börne személye jelentette. A tengeren túli hatást, az amerikaiat pedig Bölöni Farkas Sándor könyve, az *Utazás Észak-Amerikában* jelentette.

Ki volt Bölöni Farkas Sándor?

Az egykönyvű író – ahogy Mikó Imre nevezi – 1795. január 15-én Háromszéken született, Bölönben mely egy falu Brassótól nem messze. Apja Farkas Zsigmond székely kisnemes (1809-ben halt meg), anyja Kandal Judit (1830-ban halt meg), bátyja Elek fiatalon elhunyt, húgának Klárának ma is élnek leszármazói Bölönben. Bölöni Farkas Sándor fiatalságát a kötelező katonai szolgálat keserítette meg. Erről később így írt: „... a már sok székely ifjaktól könnyekkel, bánattal s átokkal szankcionált törvények szerint senki ki nem szabadulhat, hanem ha szökik s pappá lesz, s pappá csak úgy lehet, ha a familia sokból áll, s a regiment szabadságot ad.”²

Hol a színészkedés, hol a katonai behívás zavarta tanulóveit. Kazinczyval levelezett, aki megpróbálta bejuttatni a bécsi testőrgárdába, a határőrszolgálatot elkerülendő. Kérését többször elutasították. 1815-ben a kolozsvári királyi Liceumban végezte el a jogot kitűnő eredménnyel. 1817. április 26-án felesküszik – mint írta tréfából – tiszteletbeli jegyzőnek a kolozsvári főkormányshézen. 1819-től kezdve lefordítja Schiller Don Carlosát, Goethétől Az ifjú Werther gyötrelmeit és Une de Staeltől a Corinne-t, de kiadót nem talál. 1825-ben ötödosztályú írnok. 1825 júliusában két hivatalnok társával megalapítja a Gondviselő Társaságot, amely a tagok havi hozzájárulásából gyűjti tőkét, és önszervezéssel foglalkozik, tehát ez az első erdélyi magyar hitelszövetkezet. Száztizenkilenc évig állott fenn. 1828-ban nekifogott Erdély történetének megírásához, de 63 oldal után abbahagyta. 1830-ban negyedosztályú írnok. Ekkor Kolozsvár már szűk neki. Ekkor a város tizennyolcezer lakosával Erdély fővárosa, az országgyűlést közel két évtizede nem hívták össze. A fejedelemséget hivatali szobákból igazgatják. A szellemet csak a három kollégium és a színház tartja ébren. Bölöni utazni akar, világot akar látni. A liberalizmus szabadság eszméjéről „átfűtött” Bölöni ingatlan vagyont pénzzé teszi, és Kőrösi Csoma Sándor szelleme nyomán indul először kelet felé, Ogyesszába, a magyarok őshazáját felkutatni, de nem kap beutazási engedélyt. Így veszi útját nyugat felé és figyelme egyre inkább az „Új Világ”, Amerika felé fordul.

Az utazás

Farkas Sándor főúri barátjával, Béli Ferencsel állapotodik meg az utazásról. Tanulmányozza a nyugati világ országainak földrajzát, történelmét, jogrendjét. Harmincöt éves, amikor 1830. november 30-án Bélivel útnak indul. Az utazás több mint egy évig tart. Nagyobb része Nyugat-Európában (1830. novemberétől 1831. júliusáig) telik el: Ausztriában, Németországban, Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában és Angliában „mulatják” idejüket. Utazásának erről a részéről naplószerű feljegyzéseket is hagyott hátra. 1831. július 27-én vágnak neki a tengeren túli útnak. Ekkor lépett fel a Columbia fedélzetére, hogy 39 nap óceáni hajózás és a tengeri betegség gyötrelmeitől szenvedve 1831. szeptember 4-én partra szálljon New York kikötőjében.

Bölonit meglepi New York színes forgataga, maga az első nap óráit tündéralomként lefolyt eseményként emlegeti. Meglepve tapasztalja, hogy a beutazóktól nem kéri *passzusukat* „... a vámháznál az utazók becsületszavát elégségesnek tartják portékáikra nézve, senki azt fel nem bontja, s nem hányja ki darabonként ha vajon igazat mondott-e az utazó: s a kereskedők portékáit is csupán hitök szerint feladottakról vámolják.”³ Végigmegy magában az európai políciákon és nem győz csodálkozni: „Az Amerika törvénye azt állítja, hogy minden ember egyforma jussokkal s egyformán becsületesnek születik. Az amerikai polícia azt teszi fel, hogy az utazóknak nagyobb része becsületes emberekből áll, s személyes szabadságok megbántása lenne őket mindnyájon azon sértő szabályok alá vetni, melyek csak egynéhány rossz emberért találtattak fel. Amerikában minden ember szabadon bémehet és kijöhet, mikor tetszik.”⁴ – írja Böloni. Már az első napokban megtapasztalta hazája emlékének súlyát, melyet magával kell vinnie. Elragadtatással, ugyanakkor reálian írja le tapasztalatait: „Hiába keresi az idegen a nagyrangú embereket, a hatalmas előljárókat, a fénylő tisztviselőket, azok mind csak közönséges polgárok! Hiába kérdezi a jobb familiákat, a fő és alsóbb nemességet, azok is mind csak polgárok! Negyvennyolc vallás között egyik sem uralkodó, hanem egyforma jussal bíró vallás! Nincsen privilégium, nemesség! Nincsenek titulusok, ordók, célok! Nincs titkos polícia! Mely fontos tárgyak ezek egyenként az idegennek!”⁵ – írja munkájában. Szeptember 9-én a Cinderella gőzhajóval észak felé a Hudson folyón New Yorkból Albanyba megy. Útközben megtekintik a „státus” híres fogházát, a Singsinget. A Montgomery, majd a Philadelphia nevű gőzhajóval West Pointba érkezik, ahol az Egyesült Státusok katonai akadémiáját tekintik meg. West Pointból érkeznek meg Albanyba, New York állam fővárosába, melyet 1612-ben holland telepesek alapítottak. Megnézi a Capitoliumot a státus házát. „A státus főítélőszéke éppen ülést tartott, s mivel Amerikában minden ítélőszékek nyitva állanak, s akárki szabadon bémehet, hallgattuk egy ideig a perek folyamatát.”⁶ – jegyzi meg Böloni. Albanyból New Lebanonba ment hogy a shakerek és methodisták istentiszteletét megnézzék. Böloni, aki utazása előtt az egyes országok történelmét is áttanulmányozta, röviden ismerteti az észak-amerikai függetlenségi háború (1775–1783) történetét, emléket állítva Lafayette-nek és a lengyel Tadeusz Kosciuszónak. New Lebanonból Massachusettsen keresztül utazik tovább – Amherst, Belchertown, Brookfield, Spencer, Leicester és Worcester az állomások. Az amerikai fogadók jól ellátottsága, kényelme, magas színvonala ismét csodálkoztatásra készíti. Az egyik fogadóban egy különös írás vonja magára Böloni figyelmét, mely a falon függesztve lóg. Szinte minden fogadóban, pompás aranyozott rájáiban, jól észrevehető helyen, virágokkal megkoszorúzva lóg ez – mint írta – az „Amerika függetlensége kinyilatkoztatásának” aktája. Az amerikai kongresszus Franklint, Jeffersont és Adamsot nevezte ki a javaslat kidolgozására. Többségi szavazat eredményeként Thomas Jefferson által kidolgozott nyilatkozat vált elfogadottá, melyet 1776. július 4-én előbb hét, majd később tizenhárom állam követte fogadott el és írt alá. Böloni rövidítve idézi a Függetlenségi Nyilatkozatot. Massachusetts államban utazásának végcélja Boston, itt a Malborough Hotelben

vett ki szállást. Bostonról írja, hogy míg New York és New Orleans a kereskedésben, úgy Boston és Philadelphia a tudományosság és a közintézetek alapításában a központok. Bostonból Charlestownba megy a pennsylvaniai állami fogházat megnézni. Leírja, hogy az Európából áthozott angol büntetőtörvény-könyvet Pennsylvániában, Penn William angol politikus és Guaker társai miként módosították; törölték el a halálos ítéletek nagy részét, s az csak a szándékos gyilkosokra és a méregkeverőkre maradt fenn. A testi fenytést a foglyoknak munkára fordíttatásával váltották fel. Ezt a többi állam 1793-ban fogadta el. Bölöni Farkas Sándor a hét akkor érvényben lévő büntetőrendszert említi: a pennsylvaniait, amely lényege, hogy a fogoly éjjel-nappal magányos elzárásban, munka közt vagy anélkül, de örökösen társaság nélkül van; és így nemcsak hazájából, de a világból is kizáratik. Ezen elzárás erkölcsi tanítással köttetik egybe, s a munka a fogoly jóvelete megjutalmazásával adatik. Az auburni rendszert New York államában kezdeményezték, majd az Auburnban épített fogházban 1817-ben vezették be. Itt is a magányos elzárás a fő alap, de a munka örökös, társaságban dolgoznak, de semminemű társalgás vagy közeledés a fogolytársakhoz nem megengedett és tilos. Pennsylvánian kívül minden államban az auburni rendszert vezették be. Bölönit károsan érintette, midőn egy bostoni teapartin hazája felől érdeklődtek. Ezt írta: „*Feltűnt előttem hazánk állapotja, literatúránk, tudományink, művelődésünk állása, minden előítéletek, s hazánknek ily ismeretlensége a külföldön, s szívem elfogódott.*”⁷ Bölöni a művelődés tárgykeréből az újságok kapcsán megdöbbenő adatot közöl: az 1831-es adatok szerint az Egyesült Státusokban egy év alatt 1015 újság és „folyóírás” jelenik meg. New York államban 237, magában a városban 54. Erdélyben, melynek népessége közel egyforma a New York állambeliéhez, egy újság adatik ki. Cambridge és a Harvard kollégiumok megtekintése után New Hampshirebe utazik, s művében közli az amerikai konstitúciók rövid törtériját és példaként hozza magát, a New Hampshire-it. Azután Kanada felé veszi útját: Montpelier, Middleseey, Waterbury, Richmond, Dartmouth, Willinston, Burkington, mely a Champlain-tó partján fekszik és a végső település a vermonti államban, közvetlenül Kanada előtt – az útirány.

St. Johnis az első kanadai város ahol kiszálltak – és mivel ez már angol terület – előkerülnek az európai „normák”, s mint Bölöniis írja, éppen harminc vizsgálat volt.

Kanadába érkezve Montreal után nagy célja és gyermekkori álma a Szent Lőrincen eljutni a Niagara vízeséshez. 1831. október 4-én Queenstownból szekéren indul a vízeséshez. Két napot töltött itt, s így írt a Niagaráról: „*Tekintettünk fel a folyóra, miként mint a zsilip zuhanása, mely a nézést is ragadja maga után, zúdult a temérdek megkékiült víztömeg a sziklaormáig, hol toronymagasságú oszlopformákban s más ezer változatokban ömlik a mély örvénybe, akarat ellen megint ragadván magával a szem nézését. Tekintettünk a mélységbe, hol már pezsgő tejjebbá vált a fenn égkék víz; tekintettünk e borzasztó örvénybe, hol mint mikor benn dörög a közel zivatart jelentő ég, mely zúgás s mormolás közt forrnak és zubognak az egymásba sodródó kerengők, s egymást elnyelni küzdenek.*”⁸ A Niagarától Buffalón viszi útja, a hajdani irokéz nemzetek területére, ezek: Oneida, Caynga, Mohaik, Seneca, Tuscarosa és Onondoga. Bölöni rossz szemmel nézi az „indusoknak” a „fejérek” ravaszságától való visszaszorítást. Sajnálja azt a „nemzetet”, mely kitaszítottá vált saját hazájában. Az 1831-es adatok szerint mintegy 49 törzs élt akkor 77 402 318 hold földön. A legnagyobb törzsek a Cherdeas és a Choktan. Buffalóból Erie városába megy, ahol a vallási sokféleség ragadta meg, és természetesen az öt tö vidéke: az Erie, a Felső-tó, a Huron, Ontario és a Michigan tava. A vallási egyenlőséget és szabadságot fennkölten hirdeti. Utazásának további állomásai: Springfield, Sconomy, Pittsburg. Pittsburgben tapasztalta a „szerecsenek” helyzetét, és erről így írt: „*Hogy fáj az Egyesült státusbelieknek a rabszolgaság szemrehányása, azt hiszem és éreztem is, mert az európai nyugati országokban kö-*

zönségesen elterjedt hiedelem az, hogy Európában még csak Muszka és Magyarországon divatoz a rabszolgaság, s ezen hiedelem mindig mélyen fáj nekem is." Pittsburg után Baltimore, Mount Vernon, Washington, a Delaware-i „státus” Philadelphia és ismét New York az útvonal. Itt száll fel az éppen akkor keresztelt Albanyra és vette útját hazája felé.

Búcsúzóul így írt: „Isten hozzad tehát még egyszer, dicső haza! Légy az emberiség jussainak örökös védője és menedéke! Állj te örökösen igazságtól példányul a despoták lelke előtt! Állj te örökösen buzdító példányul az elnyomottak lelke előtt!”⁹

1831. december 15-én lép partra Európában, a franciaországi Havre de Grace-ban.

Hogyan hatott a mérég?

Bölöni Farkas Sándor visszaérkezvén Kolozsvárra barátai biztatására írta meg 1832-ben az *Utazás Észak-Amerikában* című munkáját. Miként vélekedett a hazai konzervativizmus az akkori Amerikáról, jól példázzák ezt La Motte Károly gróf az országgyűlésen elhangzott szavai: „... mit ér nekem a szabadság, ha minden ember szabad? Aristocratia nélkül pedig boldog ország nem is létezhet, sőt Észak-Amerikát kivéve, aristocratia nélkül szabad országot nem is mutat a história. America pedig még nagyon fiatal, például nem szolgálhat.”¹⁰

A hazai liberalizmus, a liberális politikusok részben Bölöninek köszönhetően egészen másképp ítélték meg a társadalmi viszonyokat. Széchenyi István levelében Bölöni Farkas Sándorhoz így írt: „Mely kimondhatatlan kellemes pillanatot éltem Amerikai utazásának olvastában, nem magyarázhatom. Bár lettek volna órák, na pok! De kezembe véve a drága könyvet többé nem tettem félre. Hála a Mindenhatónak, hogy ezen könyv napvilágra jött; haszna honosinkra nézve felszámíthatatlan...”¹¹

Wesselényi Miklós így írt: „E drága hóból hozta ön nekünk a polgári egyenlőségnek, az emberhez illő emberi igazgatásnak hív rajzolatát, egy boldog társasági lét emberi igaz képét. E három isteni növénynek nem szárogatott, fonnyadt példányát hozta ön haza számunkra, hanem gondos kézzel szedte meg azok magvát, s mély emberismerettel s kellemes írásmódja vonzó erejével hintette közénk. E magvak máris csíráznak, s egykor bizonyára óriási fákká növekednek.”¹² Deák Ferenc Amerikáról ezt mondja: „Az észak-amerikai államok törvényhozása... azon elvből indult ki, hogy az állam a kultuszok dolgába minél kevesebbet avatkozzék. Körülbelül csekély módosítással úgy tekintette a kultuszokat is a statusszal szemben, mint asszociációkat, és valamint minden asszociációra nézve, úgy a kultuszokra nézve is, ha tanaik vagy eljárásuk a státusra veszélyesek voltak, az ellen föl szólalt, föllépett, minden más egyebekben pedig szabad kezet engedett nekik. ...Európában a civilizációt a kereszténység terjesztette. ...Ennél fogva a kereszténységnek vagy a vallásnak érdekeit összeszórták a status minden intézményével, és annak gyökerei minden intézménnyel összenőttek... Az én nézetem – a magam elvéről szólók – az, hogy a két rendszer közt jobbnak, ésszerűbbnek és célszerűbbnek tekintem az amerikaiakat. ...De ha ezt egyszerre el nem érhetem, a célt mindig szem előtt tartom, és minden lépést, a mely affélé vezet pártolok, de nem pártolok semmi olyan lépést, a mely attól eltávolít.”¹³

A könyv első kiadása 1834-ben jelent meg Kolozsvárt. A második 1835-ben. Mire megérkezett a tiltott könyvek jegyzéke Bécsből az *Utazás Észak-Amerikában* két kiadása ezer-ezer példányban elfogyott. 1835. szeptember 23-án, mikor betiltották Farkas Sándor ezt írta naplójába: „Ez nagy megtisztelése munkámnak! Mégiscsak van abban valami, ami behatást tett. De már késő, azt hiszem hatott a mérég, s a tiltással csak ingereltetik.”¹⁴ Mi volt az a mérég? Az akkor új és fiatal polgári társadalom és államberendezkedés bemutatása ez volt az a mérég, amely a kortásokra hatott. Ezért tiltották be a könyv terjesztését Erdélyben, ahol szinte megállt az idő II. József rendeleteinek visszavonása óta. Bűncselekménynek számított az, amit Bölöni Farkas Sándor is csak naplójában ismert be:

„Terjesztetem minden demokratai elvet.” A méreg annál is inkább hatott, mivel nem csak a szűk értelmiség, hanem a szélesebb olvasó közönség is forgatta. Bölöni jól tudta az amerikai rendszer sem tökéletes, Manyland államban például rabszolgákkal találkozott. Nem értette a szabadság és rabszolgaság együttes jelenlétét. Ám ezen negatív észrevételeit magyarázkodással próbálta elhessegetni magától, felhozva a hazai állapotokat, miszerint Erdélyben is csak II. József vetett véget a jobbágyságnak. Élete hátralévő részében alkotó munkába fekteti erejét. 1833. január 13-án kezdeményezésére megalakul Kolozsvárt a Nemzeti Casinó. 1834. április 6-án javaslatára megindul a Vasárnapi újság. Vívó Intézetet, Asszonyi Olvasó Egyletet alapított.

1842. február 2-án halt meg. 1843. február 4-én temették el Bölöni Farkas Sándort Kolozsvárt. Azt, aki elsőként ismertette magyarul a magyar nép számára Észak-Amerikát, 24 fáklya lángja mellett kísérte a sokaság a köztemetőbe.

Jegyzetek

1. A bibliográfiából: Magyarország története 1790–1848. 5/2. Főszerk.: Mérei Gyula. Szerk.: Vörös Károly. Akadémiai Kiadó Bp. 1983. 2–9.; Bölöni Farkas Sándor: Utazás Észak-Amerikában. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár–Napoca, 1975.; Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet V. Írta: Szekfű Gyula. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp. 1936. 306–307. p.; Bertényi Iván–Gyapay Gábor: Magyarország rövid története. Maecenas, 1993. 331–332. p.
2. Bölöni 6. p.
3. Bölöni, 52. p.
4. Bölöni, 53. p.
5. Bölöni, 61–62. p.
6. Bölöni, 76–77. p.
7. Bölöni, 124. p.
8. Bölöni, 174. p.
9. Bölöni, 301. p.
10. Magyarország története 1790–1848. 709. p.
11. Bölöni, 326. p.
12. Bölöni Farkas Sándor és kora. Keresztény Magvető V. k. 4. füzet, 1870. 298–299. p.
13. Deák Ferenc a liberális politikus. TWINS, Konferencia füzetek 4. Sor.szerk.: Ambrus János. T-TWINS Kiadó 1994. 32. p.
14. Bölöni, 5. p.
15. KAPU 1991. IV/ 10. 80. p.

Egyházi Dóra

„Ah Amerikába, csak ott túl a tengeren, ott van az élet”

Az újkori népvándorlásnak is szokták nevezni azt a tömeges vándorlási jelenséget, amely által több millió ember vándorolt ki Európából Amerikába. A kivándorlás okai mélyen gyökerező gazdasági és társadalmi problémák voltak. A kivándorlók célja az volt, hogy könnyebb, jobb életet és munkát találjanak maguknak és családjuknak. A mozgalom még a XIX. század közepén, az amerikai polgárháború után indult. Sok szabad földterület állt rendelkezésre – mindenki az új lehetőségek

földjének látta Amerikát. Ez a megítélés a későbbiekben sem változott, de már nem jelentette azt, amit a század közepén. Fokozatosan elfogytak a szabad földek, az amerikai nagyvárosokban éppúgy felhalmozódott a sok szegény, mint itthon.

Nagy hatással voltak a kivándorolni szándékozókra azok az útibeszámolók, amelyek olyasvalakitől származtak, akik már jártak a tengerentúlon. Ezek a beszámolók Amerikát Eldorádónak mutatják be. *„Amerika a gyümölcsök Eldorádója, az áruházból a kosár a levegőben száll vissza a csomagolóhoz, s a terem közepén tó van szelídített vadkacsákkal, márványsztalok, székek az édeset evők számára (...) virággal díszített hentesüzletek, hús, kenyér, hulladékhegyek. Mindenütt hangyaszorgalom, ember-, állatszeretet, fény, pompa és gázvilágítás.”* (Komáromi Gizella kisasszony-cseléd New Yorkban, 1903.) Ez a beszámoló kicsit idealizált, az viszont tény volt, hogy Amerikában az egyszerű munkások magasabb életszínvonalon éltek. Jobb kereseti lehetőségek voltak, napi nyolc óra munkával többet kerestek a munkások, mint Európában. Megbecsülték a munkaerőt, szükség volt rá az ország fejlesztéséhez. A mezőgazdaság terén is hasonló volt a helyzet: míg voltak szabad földterületek könnyen lehetett hozzájutni, sőt a farmer állami támogatást is kapott pl. tejgazdaság és gyümölcsös létrehozásához.

Az amerikai állapotokról szóló beszámolók mellett azonban sokkal súlyosabb dolgok segítettek elő a kivándorlási hullám fellendülését. Magyarországon ekkor, az ország egyes területein különösen súlyos gazdasági nehézségekkel küzdött a parasztság és a kisiparos polgárság. Nem volt elegendő föld, a népesség megszaporodott, a paraszti földek aprózódtak. Az egyes családok kezén 3-4 hold szántóterület volt. Ekkora területen nem tudták előteremteni a megélhetéshez szükséges anyagi javakat. Ehhez járult a nyers termények árának alacsonyása, félépvnél tovább elegendő jövedelmet nem tudtak termelni. kénytelenek voltak hiteleket felvenni, idővel pedig eladósodtak, a végrehajtók pedig kíméletlenül elárverezték mindenüket. A kisiparosok a gyáripar, a külföldi nagyipar előretérése miatt nem tudtak fejlődni, ők is fokozatosan eladósodtak. Ilyen gazdasági- és életkörülmények között csak egy út kínálkozott: új hazát keresve jobb megélhetési lehetőséget keresni. A kivándorlók legnagyobb része a felvidéki megyékből pl. Szabolcs, Sáros, Abaúj, illetve a déli alföldi sűrűn lakott körzetekből származtak. Egy részük nem akart végleg kint letelepedni, csak dolgozni, és annyi pénzt megtakarítani, amivel néhány év múlva hazatérve biztosítani tudta itthoni megélhetését. Földet vásárolt, kifizette adósságait. Volt, akinek sikerült; volt, akinek ismét vissza kellett mennie, hogy újabb néhány évre valót összeszedjen.

Az 1870-es, 80-as években még jó kereseti lehetőségeket kínált Amerikában, az 1890-es években azonban ott is telítődött a munkaerőpiac. Amerika nem tudta felszívni maradéktalanul a beáramló embertömegeket. A bevándorlókkal rendszerint a legnehezebb fizikai munkákat végeztették, részük bányatelepekre, gyárakba, kohóüzemekbe került rossz egészségügyi viszonyok közé. Ebben persze az is közre játszott, hogy a kivándorlók 70-80 %-a tanulatlan paraszt vagy ipari munkás volt,

Kivándorlók a fedélzeten

aki csak testi erejét tudta munkaerőként áruba bocsátani. A kivándorlasi mozgalom több hullámban zajlott. Az 1890-es évektől kezdett igazán nagy méreteket ölteni. 1892-ben már megközelítően 33 000-en vándoroltak ki. 1861 és 1890 között pedig kb. 240 000. A kivándoroltak nagy része 20–34 év közötti, zömében egyedülálló, családtalan férfi volt, de voltak családosok is, akik az otthoniak megélhetése miatt vándoroltak ki, illetve volt olyan is, aki teljes családjával költözött el. A magyar hatóságok kezdetben nem igen törődtek a kivándorlással. Mindenki mehetett, ha akart, ha nem állt büntető eljárás alatt. Útlevelel látták el őket, tanácsokkal, a kivándorolni szándékozókat. Csak az 1900-as évek elején, amikor a mozgalom kezdett ijesztő méreteket ölteni, próbálták szigorításokkal megakadályozni a kivándorlást, anélkül hogy valódi okait kutatták volna. A visszatelepültek útbeszámolóit felforgató tetteknek minősítették.

Fedélzeti nyomorúság:

„Isten veled Magyarország, nem gyűvök többet vissza!”

„Még idáig nem bántam meg, hogy kijöttem, mert itt legalább megfizetik az embert, ha dolgozik.” (Barabás Mihály, 1903)

Megpróbálták nehezíteni az útlevelel való hozzájutást, szigorú egészségügyi feltételekhez kötötték.

„Nyílt utasítás Krajcsovicz Rezső rendőr-biztos részére

Másolatban áttett jelentés alapján utasítom, hogy a csendőrség igénybevételével akadályozza meg az útlevelel nélküli egyének kivándorlását, esetleg tartóztassa le szállíttassa hivatalom elé és tegyen eljárásáról jelentést.

Kelt: Bártfa, 1906. febr. 22. Azonnal
H. széli rendőrkapitány”

Nyomozást, eljárást indítottak a kivándorlasi ügynökök zugügynökök ellen.

„Tisztelettel tudósítom Önt, hogy mért nincsenek Bodrogközön meg a hadkötelesek. Azért mert Káponya községben van egy Kőcze Zsigmond nevű kivándorlasi ügynök, aki a hadköteles fiatalok között avval a hírmondással jár, hogy nagy háború lesz, utazzatok ki Amerikába! (...) 10-12-t visz egy bandába, és még féljeggyel szállítja őket, mert márkás igazolványokat állít ki kivándorlók számára.”

Mégsem sikerült a „kivándorlasi kedvet” csökkenteni. Így a kormánysegítő intézkedéseket is kénytelen volt hozni. Szerződést kötöttek a Cunard Hajózási Társasággal, amely kizárólag Fiuméből szállította az utasokat New York-ig. Az ország egész területén Cunard-jegyirodákat, ügynökségeket állítottak fel, ezzel legalább a zugügynökök tevékenységét szorították vissza valamelyest. Ezek az ügynökök nehéz fizikai munkára szerveztek be embereket, ha nem volt elég pénzük, uzsorakamatra hajójegyét és előleget is adtak. Amerika szintén tétlenül engedte be a tömegeket, mindaddig, míg nagy méreteket nem öltött a bevándorlasi hullám. Később szigorító törvényekkel igyekeztek megakadályozni, hogy szegények, munkaképtelenek előzönljék az országot. Aki kivándorolt min. 30 dollár vagyonnal kellett, hogy rendelkezzen, 1894-től pedig egy dollár fejadót kellett fizetniük. A betegeteket, a munkaképteleneket és azokat, akik ügynökök útján előre munkára szegődtek, visszatoloncolták. Ha valaki mégis arra az elhatározásra jutott, hogy elhagyja az országot, Fiumén keresztül lehetett a legkönnyebben. Az indulást sokféle hatósági és orvosi vizsgálat előzte meg. Akinek nem vol-

tak rendben az iratai, illetve nem volt egészséges, nem engedték hajóra szállni. Aki mégis megkapta az engedélyt, legalább két napig várnia kellett, két nappal az indulás előtt nem hagyhatta el a kikötő körzetét. Igaz, a hatóságok nem gondoskodtak a kivándorlók kellő ellátásáról. A hajók is inkább úszó nyomortelepekre emlékeztettek, mint utasszállító eszközökre. Egyébként sem személyszállításra készültek, hanem teherszállításra, mint pl. az *Ultonia*, az angol-búr háború idején marhrszállításra.

„Indulás: 1907. nov. 26.

Az egész fedélzet piszkos volt a sok berakott árutól. Néhol mintha liszttel lett volna beszórva, mást kiömlött olaj és víz, az egész pedig tele volt szórva citrom- és narancsbéjjal. Nyomban lehajtottak bennünket a hálólhelyiségekbe, hogy elfoglaljuk a helyünket. A bűzös, sötét hálótermek pedig még barátságatlanabbnak látszottak a komor novemberi napon.” (Tonelli Sándor, 1907)

Külön volt női és férfi szakasz. Az úton később felvett embereknek (olaszoknak, horvátoknak) már csak a hajó fenekében jutott hely. Nem biztosítottak sem megfelelő étkezést, sem megfelelő tisztálkodási lehetőséget.

„A »szalonban« a nagy kecskelábas asztalok körül 200 embernek volt helye. A közönség tehát rátkában étkezett. Hogy valaki kétszer ne fogyaszthassa a Gunár Lina reggelijét, ebédjét, vacsoráját, evés után kiparancsolták a fedélzetre. Az étkezéseket mindig dulakodások előzték meg. Mindenki tolakodott, hogy lehetőség szerint az első turnusba kerüljön. Ennek nagyon egyszerű volt a magyarázata. A harmadik turnusban már nagyon sokszor felhígították a levest, főzélékekből kifogyott a hús. Még kellemetlenebb volt, hogy az egyes turnusok után nem mosták el a csajkákat és tányérokot, hanem a pincérek újrahozták a kondérokot, és az előző csoport által meghagyott maradékokra csapkodták bele a nagy merőkanalakkal a friss ételt.” (Tonelli Sándor, 1907)

A megérkezettek New Yorkban az Ellis Islandon kötöttek ki előbb.

„Megkezdődött a leszállás a kikötőállomás nagy termébe. Innen megint át kellett szállnunk kis hajókra, amelyek elvittek bennünket a mindenki által emlegetett Kászé Gárdóba (Castle Garden), igazán mondhatni annak, mert körül van véve vízzel. Akit ide befognak, inend nem szabadulhat meg másképpen, mint hajóval.” (Konczos Pál naplójából.)

A kikötőben Bevándorló Ellenőrző Hivatal működött. A megérkezőket ismét hosszadalmas vizsgálatoknak vetették alá, de csak a 2-3-ad osztályon utazókat. A betegeket, munkaképteleneket, szegényeket, 16 évnél idősebb analfabétákat visszaküldték.

„Ide, Ellis Islandra szállítják az összes harmadosztályú, fedélközi utasokat. A kis szigeten már több mint 500 amerikai hivatalnok dolgozik, ami szükséges is, tekintve, hogy van olyan nap, amelyen 3-4000 kivándorló kerül Ellis Islandra. A vizsgálatot teljesítő hivatalnokok mind több nyelven beszélnek, s ezenkívül tolmácsok is vannak alkalmazva.” (A kivándorlók zsebkönyve)

Ellenőrizték anyagi helyzetüket is, 30 dollárnál kevesebb vagyonnal rendelkezőket, előre leszerződött munkásokat szintén visszaküldték. Aki mégis kint maradt, először is munka és szállás után kellett néznie. Egy részük megérkezés után bányatelepekre került.

„Pencelvéniába (Pennsylvania) kerültünk, Kingstonba, az egy nagy bánya pléz.” (Kollár Imréné).

Aki New Yorkban maradt, az a „magyar fertályban” (little Hungary, Hungarian town) lakott. Ez volt az egyik legszegényebb városrész az olasz és zsidó negyedek mellett. A Houston Streettől a 12. utcáig tartott. Zajos, piszkos utcák, zsúfolt lakások jellemezték. Furcsa lakóközösség volt a

„burdosház” – a *boarding house*. A bevándorolt házaspárok gyakran fogadtak lakókat a házukba. A szállásadó a burdosgazda volt, a felesége a burdosasszony – a miszisz. A burdosok havi bért fizettek lakásért, ellátásért, tisztálkodásért stb. Kompania kosztot fogyasztottak, kompaniakönyvet vezettek kiadásaikról. A kommuna jellegű együttélésben meghatározó szerepet játszott a főburdos, aki félhivatalosan a burdosasszony szeretőjének számított. A lakásviszonyok rendkívül egészségtelenek voltak. Rövid időn belül kialakult a tüdőbaj, csontrendszeri és emésztési bajok. Az Amerikából visszatérő emberek nagy része beteg, rokkantan tért haza. A kivándorlókat korábban áttelepült honfitársaik igyekeztek segíteni. Sorra alakultak a magyar egyletek. Ezek elsősorban önszegélyező, betegségegyező, szegénységegyező egyletek voltak. Betegségegyező, haláleseti segélyt biztosítottak. Fontos szerepet töltek be a közösségi, kulturális életben. Megünnepezték a nemzeti ünnepeket, színjátszó köröket, könyvtárakat szerveztek. A keleti partvidéken kb. 250 egylet működött. Fontos összetartó kapocs volt a vallás is és a magyar nyelvű sajtó is. Alapításuk óta, 1911-től 105-féle magyar nyelvű újság jelent meg. Pl. *Bevándorló, Otthon, Amerikai Magyar Népszava, Garabonciás*.

A kivándoroltak nagy része a keleti partot részesítette előnyben. A leggyakoribb végcélnak New York, Philadelphia és New Jersey számítottak. A kijutottak helyzete nehéz volt, aki nem akart végleg kint letelepedni, annak is három, négy évig kint kellett dolgoznia. Az első keresetet elvitte a jegy útiköltség-törlesztése. A másodikat az otthoniak adósságának rendezése, és csak ezután lehetett hozzájárulni a gyűjtögetéshez. A kint dolgozók zöme csekken küldte haza keresetét. Valakinek sikerült annyit összeszednie, hogy meg tudta alapozni további életét otthon; volt, akinek többször vissza kellett jönnie. A kivándorlás legnagyobb hatása, a népességsökkenés mellett a munkaerőhiány lett. Ez azonban együtt járt a munkabérek emelkedésével, és fokozatosan emelkedett a munkások élet-színvonala az Óhazában, a megnövekedett munkaerőkereslet miatt.

A kétségekkel teli végállomás: Ellis Island

Kiss Gábor

„Légigangszterek” Szeged felett Mennyből a bomba...

A történelem folyamán amerikai fegyveres erők egyszer harcoltak hazánk „földjén”, éspedig a második világháború folyamán. A két ország között a levegőben folyt véres háború, melynek résztvevői: a Magyar Királyi Honvéd Légierő és az Egyesült Államok Légierője (USAF). Az amerikai légi-erő kezdetben csak átrepült az ország fölött, majd 1944 tavaszán megkezdte a magyarországi célpontok bombázását. A hatalmas túlerő ellenére a magyar légvédelem hőiesen felvette a harcot a támadó légi kötelékekkel. Kezdetben főleg dunántúli és budapesti célokat támadtak, de lassan az ország egész területe célponttá vált. Szeged városa is felkerült a bombázandó célpontok listájára. A hely jelentőségét nem ipari vagy katonai létesítményei adták, hanem a közlekedésben, hadiszállításban elfoglalt helyzete. A keleti font déli szárnyán harcoló tengely csapatok számára hatalmas élelmiszerraktárak voltak a városban, emellett a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz utánpótlási vonalai haladtak rajta keresztül. Az első légiriadót április 2-án élte át a város, ekkor még nem érte támadás. A város összesen 72 légiriadót élt át a szeptember 19-iki utolsó átrepülésig.

A 72 riadóból szerencsére „csak” hét végződött bombázással, és még négy környező település – Felsőtanya (a mai Szatymaz) május 5-én, Domaszék augusztus 5-én, Királyhalma szeptember 5-én és Csorva (a mai Ruzsa) szeptember 11-én – szenvedett, feltehetően tévedésből, légítámadást.

A Szeged elleni első amerikai légítámadásokra a *Frantic Joe* fedőnevű hadművelet keretében került sor. A *Frantic Joe* során alkalmazták az ún. ingabombázás taktikáját. Ennek lényege hogy a támadó bombázó kötelékek nem repültek vissza olaszországi támaszpontjaikra, hanem közelebbi szovjet légibázisokat vesznek igénybe. A szovjet repülőtereken leszállva pihent a személyzet, újratöltötték a repülőgépeket üzemanyaggal, lőszerrel és bombával, majd a visszaút során is bombáztak elengedhetetlen célpontokat.

Az első valós légiriadó, az első bombázás június 2-án érte Szeged városát. Először 7.55-kor jelentették a budapesti Légórtalmi Központba a kötelék észlelését, a légialarmot 8.12-kor rendelték el Szegeden a kötelék azonban elvonult, a riadót lefűjták. Mintegy két óra múlva újra elrendelték a riadót, s 10.20-kor megkezdődött a bombázás, melyet a 304. bombázóezred 454. bombázócsoportja hajtott végre, 38 db B-24 típusú nehézbombázó bevetésével. A Vezérkari Főnökség 1. osztályának jelentése szerint: „*Szeged: rendező pályaudvar több találat. Részletes jelentés nincs*” –, de ezen kívül az Alsóvárost érte komolyabb rombolás. Találatot kapott az utászraktanya és a szennyvíztelep,

A Tisza teherpályaudvar a bombázás után

A híres szegedi vasúti híd a bombázások után

58 ház tönkrement, 212 meg-rongálódott, 32 polgári személy életét veszítette. A támadás sokkhatásszerűen érte a lakosságot, hiszen ezelőtt még nem élt át ilyesmit. A felkészületlenség, az óvóhelyek hiánya miatt az Alsóváros lakossága a Tisza vízeseiben keresett menedéket. Budapest április 3-iki légitámadása után megkezdték az óvóhelyek – főleg pincék átalakításával – építését, de június 2-ra, mint láttuk, nem bizonyultak elegendőnek. A romeltakarításban a mentőcsoportokon kívül részt vettek polgári munkások, katonák, 200 fős zsidó munkaszolgálatos század, sőt még a Csillag börtön rabjait is kivезényelték. Másnap, június 3-án elrendelték a kitelepítést. Az üzemek nyersanyag készletét, félkész termékeit, tartalék berendezéseit, műkincseket, könyveket a környező településekre – Mórahalom, Balástya, Szatymaz – szállították. Később, augusztus 5–18. között pedig a gyerekeket, tanulókat telepítették ki a környező fálvakra. Ezután majd egy hónapig tartó viszonylagos légcsend következett, leszámítva néhány zavaró- ill. átrepülést. A kibombázottak s egyéb bombakárosultak részére gyűjtést indítottak, amelyhez széles körök járultak hozzá, pl. a Belvárosi Mozi a június 2-án tartott előadásával (ahol az *Édes ellenfél* című magyar filmet vetítették, Szelezky Zita, Kiss Manyi és Latabár Kálmán szereplésével), amelynek teljes bevételét az alap számára ajánlották fel.

Július 3-án délelőtt a szirénák újra valós veszedelemre hívták fel a figyelmet. Aznap 600 bombából álló amerikai kötelék indult romániai és jugoszláviai olaj létesítmények lerombolására. Ebből a kötelékből vált ki 4 B-17 bombázó és 10.30-kor bombáit a városra dobta. A támadást három rárepüléssel hajtották végre. Az első rárepüléskor 2-2 bombát dobtak, majd 10-15 perc múlva tértek vissza hasonló bombamennyiséget ledobva, majd a harmadik rácsapás során ejtették ki maradék bombaterhüket. Az újságok által „légi-gangsztereknek”, „terrorbombázóknak” hívott repülőök vasúti hidat célozzák meg, de a híd sértetlen marad. A ledobott 20 bombából csak 14 robbant fel, 4 befuladt, 2 pedig a Tiszába hullott. Megsérültek az egyetemi épületek, a Horthy Kollégium, az OTI székház, a püspöki palota és a klinikák felől a légnyomás betörte a székesegyház ablakait, kisebb károk érték a piarista gimnáziumot, a bőrgyógyászati klinikát és a Közraktárak Rt. egyik raktárát. Hat találatot kapott a jutagyár, emiatt 5 hétre kénytelen volt leállni. A légiháború miatt egyes békés árucikkek hadi feladatot kapnak: az elsötétítés miatt szükségessé váltak különböző redőnyök és „Légvédelmi elsötétítő fekete papírfüggönyök”. A hirdetésekben nagybetűvel írják ki: „*Elsötétítő (légő) papír érkezett*”. Az újságban minden számban többször is közzé tették az alábbi mondatot vastag, fekete betűkkel nyomtatva: „*Légiriadó esetén mindenki saját érdekében azonnal menjen le az óvóhelyre*”. A város 29 kibombázott családot részesített segélyben, s ebédet is kaptak. A város vezetői, Magyar-Kossa Aladár főispán és dr. Tóth Béla helyettes polgármester még a légiriadó lefújása előtt a bombázás helyszínére siettek és intézkedtek. Légoltalmi rendelkezések keretében, a tűzvézsek elkerülése érdekében szabályozták az aratást. A közzétett adatok szerint a károsultak javára július 3-ig 106 668 pengő gyűlt össze. Másnapra ez az összeg 116 265 pengőre emelkedett. Július 6-ig mintegy hetven bombakárosult család jelentett be lakásigénylést, de a más lakásigénylők nagy száma miatt nehezen kerültek sorra. Ezért a város vezetése úgy rendelkezett, hogy elsősorban a bombakárosultakat kell lakáshoz juttatni. Ezenkívül még elrendelték, hogy a munkahelyeken a munkát a légiriadó kezdetéig kell folytatni. Erre az utóbbi rendeletre azért volt szükség, mivel sokan már a riadó előtt óvóhelyre menekültek.

A július 3-i támadás után újra hosszabb szünet, átrepülésekkel tarkítva. Az újabb bombázás augusztus 20-án kapta a város. Az előbbihez hasonlóan ezt szintén egy kisebb kötelék hajtotta végre, mely egy, lengyel és cseh olajipari létesítmények ellen támadó kötelékből váltak ki. A 6 db gép 50 rombolóbombát dobott ki, melyek a laktanyában okoztak súlyos veszteséget, valamint eltalálták a Faludi Testvérek Gőzhenger- és Paprikalmát, a Szabadsajtó utca 26. szám alatt pedig telibe talál-

tak egy óvóhelyet, ahol 10 polgári személy életét veszítette. Az augusztus 22-i keddi főispáni nyilatkozat szerint a mentés már a légiriadó alatt megkezdődött, és kijelentette, hogy az elkövetkező 10 napban kizárólag csak a bombakárosultak lakásigénylését intézik. Az áldozatok temetésére délután 6 órakor került sor. A város koszorújára az alábbi szövege írták: „*Hősi halottainknak kegyelettel – Szeged város közönsége*”. Az óvóhelyek beomlásai miatt pedig a város légoltalmi parancsnoka felhívta a lakosság figyelmét az óvóhelyek alátámasztására. Ekkor kezdték meg az új riasztási rendszer bevezetését, melynek fontos eleme, hogy az óvóhelyeket ellátják rádióval, így folyamatosan tájékozódhatnak a légi helyzetről. Csatay Lajos honvédelmi miniszter Budapesten kiosztotta az első légő jelvényeket, s e napon Szegeden is kitiintették az arra érdemeseket. Megkapta a jelvényt többek között Magyar-Kossa Aladár főispán, Tóth Béla helyettes polgármester, Horváth József rendőr főtanácsos és Horváth István tűzoltó parancsnok. Az ügyintézés megkönnyítése érdekében a városi tanács elrendelte, hogy légiriádós napokon egy órával tovább tartson a hivatalos idő a városházán.

Az augusztus 24 -én támadó amerikai kötelék fő célpontjával a vasúti híd szolgált. A támadást a 47. repülőezred két bombázó csoportja hajtotta végre 49 nehézbombázóval, melyek mind B24 típusúak voltak. 9.45-kor 190 db romboló- és gyújtóbombát dobtak le a városra. A híd sértetlen maradt, közvetlen találat nem érte, bár összesen 58 becsapódás fogta körül. A jutagvár 40 találatot kapott, s teljesen elpusztult. További működéskének biztosítása érdekében megmaradt felszerelését Nagymarosra telepítették át. Találat érte a Közraktárak Rt., a Futura és a Hangya gabonaraktárait, a Sylvánia fátalepet, a Mezőgazdasági Közraktárt. A raktárakban jelentős mennyiségű gabona veszett oda. Romba dőlt a Tisza pályaudvar emeleti vámháza, súlyosan megrongálódott a piarista gimnázium és a szennyvíztelep.

A bevetett gépek és a ledobott bombamennyiség számarányát tekintve legnagyobb légitámadás augusztus 29-én délelőtt érte a várost. 77 nehézbombázó 400 bombát dobott le, 169.4 tonna tömegben. 10.25 -kor kezdődő bombázás fő céljai a Szeged pályaudvar, Tisza pályaudvar, Hangya raktárak, Közraktárak Rt., valamint a Petróleum Rt. voltak, és továbbra is támadták a vasúti hidat. A Nagyállomáson telibe találtak egy sorozatvető lőszerrel megrakott német tehervonatot, s az így bekövetkező sorozatos robbanások miatt a bombázók elvonulása után csak két órával lehetett lefűjni a légiriadót. Ennél a támadásnál használtak először időzített bombákat, melyek az ejtés után akár napokig várakozva robbantak. Nagy kár érte az Országos Raktárházak Rt. nyersanyag- és élelmiszer-raktárait. A MÁV raktárházban 160 vagon termény semmisült meg, a raktárak környékét vastagon borította a robbanások által szétvetett gabonátömeg. A kárelhárító csapatok napokig mentették az égő és a szétszórta terményt. Az összes gabonaveszteség elérte 40 000 mázsát (400 vagon). A megmaradt szemeket biztonságosabb helyekre szállították. A vasutakat ért károk miatt kénytelenek voltak az egész személy- és teherforgalmat Szeged-Rókus pályaudvarra bízni.

Augusztus 31-én a városi kereskedelmi- és iparkamara közleményt tett közzé, amelyben szabályozta a munkavállalók fizetési viszonyait a légitámadások miatt előállt munkaidőkiesések miatt. Úgy rendelkeztek, hogy 1.) ha a munkavállaló a légitámadás következtében elrendelt riasztás miatt a rendes munkáját nem végezheti, a munkaadó az elmulasztott munkaidőt úgy pótolta, hogy a riasztás miatt a munkavállaló a javadalmazásában ne rövidüljön meg; 2.) ha a munkavállaló a rendes munkáját a légitámadás által veszélyeztetett munkahelyen a riasztás tartama alatt is tovább folytatni köteles, 30 %-kal magasabb bér fizetendő neki; 3.) a légoltalomnál dolgozóakra is vonatkoznak a 2. pontban leírtak.

Szeptember 3-án újra a 304. ezred bombázócsoportjai hajtották végre a Szeged elleni legpusztítóbb légitámadást. A bombázásnak három epicentruma volt. Támadták az Alsóvárost, hol ki-

sebb károk keletkeztek. Második centrum a vasúti híd és környéke volt. A híd 8 találatot kapott, aminek következtében a 2. és 3. pillér között a Tiszába omlott. (A hidat a forgalom céljára provizórikus jelleggel helyreállították, ám a súlyos sérülések és a Trianon óta pangó forgalom nem tette szükségessé teljes felújítását. Ezért a háború után elbontották, és ma már csak a két parton álló hídfő – és az újszegedin az emléktábla – emlékeztet Magyarország első fémszerkezetű hídjára...) A gyermekklinikát 7 találat érte, és az teljesen romba dőlt. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy épp az előző nap költöztették ki belőle a gyerekeket. Harmadsorban súlyos támadás érte a Csillag tér környékét, ahol 150 ház romba dőlt, 158 pedig megsérült. Valószínű, hogy az utóbbi esetben a bombázógépek igazi célja a német hadsereg 727. számú katonai rádióállomása lehetett, mely a tér környékén működött, és balkáni német csapatok és a németországi főhadiszállás között biztosította az összeköttetést.

Az utolsó légitbombázást szeptember 18-án érte át a város. Ekkor 51 db bombázó 112,2 tonna bombát oldott a város felett.

A légitámadások során 146 személy életét veszítette és 122 megsebesült. Lakhatatlanná vált 29 köz- és 181 magánépület, s ezeken kívül 1237 épület rongálódott. A károk mértékéről néhány adat:

A város ingó és ingatlan kára	5 973 360
A közületek ingó és ingatlan kára	89 007 000
MÁV ingó és ingatlan kára	2 408 000
Magánosok ingatlan kára	21 459 320
Magánosok ingó kára	6 834 152
Az összes anyagi kár értéke	125 681 132 pengő

A károkat jelentősen növelte, hogy a polgári és katonai légoltalmi szolgálat nem volt teljesen felkészülve, gyenge volt Szeged légvédelme is. Vadászpilóták nem védtek a város légterét, mivel a Dunántúlon koncentrálták őket a terület védelmére. Nem rendelkeztek nehéz légvédelmi ütegekkel, a bevetett lövegek pedig gyenge hatásfokúak voltak a nagy magasságban repülő bombázókkal szemben. Így a város csak a passzív védekezésre szorítkozhatott. A hadiüzemeket bunkerek építésére kötelezték, a tűzoltóságot pedig megerősítették, létszámát kétszeresére emelték. Az 1944. február 9-i közgyűlési határozat intézkedett a híradó-, figyelő- és riasztószolgálatról, a tűz- és gázvédelemről, az egészségügyi- és mentőszolgálatról, valamint az elsötétítés rendjéről. A légoltalmi szolgálatot április 21-én átszervezték, állománya 480 főből állt. A szolgálat központját a városház pincéjében helyezték el, ahonnan összeköttetésben állt a figyelőszolgálattal és a légő alközpontokkal, amik saját mentőegységekkel rendelkeztek. Légvédelmi figyelőpontok voltak Algyőn, Küibekházán, Ferencszálláson és Röszkén, melyek az országos hálózatba tartoztak, de a város még telepített két saját figyelőállást: a városháza tornyára és a Fehér tóhoz. Az intézkedések ellenére nem sikerült teljesen kiépíteni a város védelmi rendszerét. A riasztási rendszer szirénái csak a Belvárosban voltak kiépítve, a külkerületekben kézi- (harang, gong) riasztás működött.

Felhasznált irodalom

- ☐ Jancsák Csaba: A magyar vasúti hídépítés történetének vázlata. A szolnoki fahídtól a sinkai vasbeton viaduktig. In: Belvedere Meridionale 94/VI. 1-2. 23-26. p.
- ☐ Pataky Iván – Rozsos László – Sárhidai Gyula: Légi háború Magyarország felett I-II. kötet.
- ☐ Szeged története 4. kötet. Szerk.: SerfőzőLajos. Szeged, 1994.
- ☐ Szegedi Új Nemzedék 1944. évi évfolyam, VII. 1., 2., 4., 5., 6., 8.; VIII. 22., 23., 30., 31. sz.

Döbör András

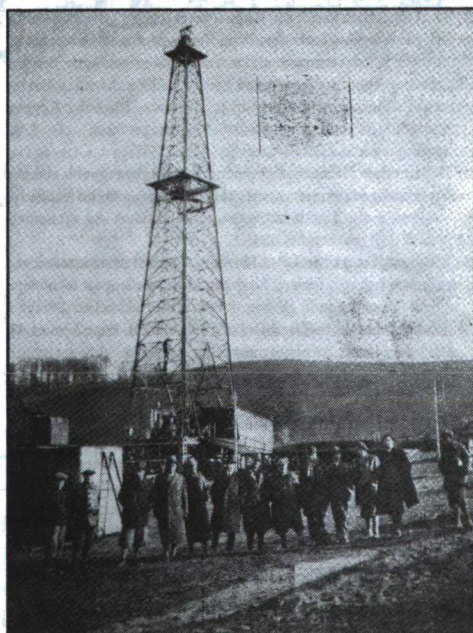
A MAORT-per**I. A magyar szénhidrogénbányászat vázlatos története a MAORT-perig**

A XIX. század közepén beinduló első szénhidrogénkutatások ipari mérettívű válását akadályozta a bányajog rendezetlensége, a szakértelem hiánya, és persze nem utolsósorban a vállalkozók tőkeszegénysége. 1905-ig mindössze 55 500 tonna Magyarország kőolajtermelése. 1906-ban *Böckh János*, a Földtani Intézet igazgatójának javaslatára a kormány vette kézbe a kutatás megszervezését. Hosszas szakértői tárgyalások és egyeztetések után az országgyűlés elfogadta az **1911. évi VI. törvény** cikket, mely kimondta a kőolaj- és földgázkutatás valamint a termelés állami monopóliumát, de lehetővé tette e jog átadását hazai vagy külföldi vállalkozóknak. A Pénzügyminisztérium fel is állított egy kincstári kutatóvállalatot, melynek eredményességét az erdélyi földgázmező, majd 1914-ben az egbeli olajmező sikeres feltárása mutatja.

A szépen fejlődő magyar olajipart is katasztrofálisan érintette a trianoni békeszerződés. Az új határokon kívül kerültek az eddig feltárt gazdag lelőhelyek, s az ország pénzügyi stabilizálása előtt nem akadt hazai vállalkozó, aki folytatta volna a kutatást. Ezért a kormány az 1911. VI. tc. alapján 1920-ban az *Anglo-Persian Oil Company*-nak adott lehetőséget kőolaj- és földgázkutatásokra, és 1921-ben megalapították a *Hungarian Oil Syndicate Ltd.* nevű vállalatot, mely több évi eredménytelen dunántúli kutatás után 1927-ben megszűnt, s az angol tőke visszavonult Magyarországról.

1933-ban *Lóczy Lajos* földrajztudós kutatásaira alapozva a kincstári kutatások színterét az Alföld északi részére helyezték át, és 1933–1938 között mintegy 50 fúrás mélyítették. E munkát 1837-ben koronázta igazán siker a bíztató *Bükkszéki-1* jelű fúrással. A fúrás kezdetben napi 5-6, majd napi 10 tonna olajat termelt ki, s termelési maximumát 1938-ban érte el évi 5559 tonnával.

1932-ben jelentkezett a Pénzügyminisztériumnál az angol-amerikai tőke kezében levő *European Gas and Electric Company* (EUROGASCO), kutatási és bányászati jogot kérve. 1933. július 8-án írták alá ezen állami monopóliumot az egész Dunántúl területére vonatkozóan átruházó *Egyezmény és Szerződést*. Az EUROGASCO 1933 szeptemberében kezdte meg a geológiai kutatásokat a kor legmagasabb technikai színvonalán álló eszközeivel, és 1934. november 21-én elkezdték a kutatófúrási munkálatokat is. Az EUROGASCO korszerűbb kutatási módszerei és technikái, és persze nagyobb befektetett tőkéje hamarosan szép eredményeket hozott, például a *mihályi szén-savmező* feltárása. Bíztató olajnyomokat, jó minőségű földgázt találtak Zala megyében, *Budafapuszta* határában telepített B-1 jelű fúrás révén. A *Papp Simon* által kijelölt helyen mélyített 2.

Budafapuszta, 1937

számú kút először 1937. november 21-én termelt olajat. A B-2 jelű kút termelési eredményeire alapozva alakult meg 1938. július 15-én a magyarországi EUROGASCO cég jogutódaként a *Magyar Amerikai Olajipari Részvénytársaság* (MAORT) 14 357 000 pengős részvénytőkével, s a részvények 90 %-át a *Standard Oil Co. of New Jersey* tartotta kezében. A MAORT gyorsan és ésszerűen terjeszkedve a piacon 1939-ben az ország kőolajszükségletének 80 %-át, 1940-ben 100 %-át fedezte. Magyarország a MAORT révén már nem szorult többé kőolajimportra, sőt kőolajtermelő orszaggá lépett elő! A MAORT tevékenysége persze ezután sem merült ki a feltárt mezők kiaknázásában, tovább folytatták az utánpótlást biztosító kutatást, melynek eredménye 1940-ben a *lovászi*, 1941-ben a *lendvaijfalvi* mező feltárása és termelésbe állítása. 1941-ben az olaj finomítókba szállításának gyorsabbá és hosszú távon olcsóbbá tétele érdekében megépítették a *Bázakerettyét* Budapesttel összekötő kőolajvezetékét, mely akkoriban a leghosszabb volt Európában. Gyorsan kiépítették a MAORT magyarországi szervezetét: központja Budapesten volt, Nagykanizsán területi központot hoztak létre, és központi laboratóriumot építettek a vegyészeti munkák elvégzésére. Ezenkívül Bázakerettyén műhelyt létesítettek a gépi berendezések javítása és alkatrészutánpótlás biztosítása céljából, s felállították a Tervezési és Építési Osztályt, melynek feladata a gyors ütemű üzem-, lakás-, út-, és hidépítés szervezése volt.

Horthy Miklós látogatása
Budafapusztán 1938-ban

A bükkzségi kincstári olajmező termelése 1939 után gyorsan apadt, s az államnak nem volt több pénze a további kutatásokra, ezért az Alföld, a Duna-Dráva sark és a Muraköz területére egy német vállalat kapott kutatási és bányászati jogot. A cég rövidesen megalapította magyarországi leányvállalatát, a *Magyar-Német Ásványolajművek Kft.*-t (MANÁT). A MANÁT a háború végéig 22 kutatófúrást mélyített, ezeknek azonban inkább tudományos értéke volt nagy, mivel bizonyították, hogy az Alföld alatt is találhatóak szénhidrogén-felhalmozódások.

A második világháború kitörése, a mennyiségi igények növekedése fellendítő hatást gyakorolt a magyar szénhidrogénbányászatra, és e folyamatot az újabb (pozitív) területi változások is erősítették (pl. észak-erdélyi földgázmezők magyar kézre kerülése). A kincstár az 1911:VI. tc. alapján újabb koncessziókat adott. 1942. szeptember 10-én hatmillió pengős alaptőkével megalakult a *Magyar-Olasz Ásványolajipari Rt.* (MOLÁRT), melyben a magyar kincstár 55 %-kal, az olasz *Azienda Generali Italiana Petroli* (AGIP) 45 %-kal részesedett. A MOLÁRT kutatási és bányászati joga az ország északkeleti részére terjedt ki, a Munkács, Nagybánya, Ungvár, Huszt és Körösmező között elterülő 20 620 km²-es területre. A háborús események azonban megakasztották a reményteljes *Izsaacsai* környéki kutatásokat. A déli területek egyedüli kedvezményezettje az 1943-ban egyesülő német-olasz tőkéjű *Olasz-Német Muravidéki Ásványolajipari Rt.* (ONÁRT) lett. Az AGIP és a MANÁT tőkeegyesítő vállalkozása 1943-ban feltárta a *petesházi* előfordulást.

Észak-Erdélyben a MAORT bér munkában végezte a kutatófúrásokat (1940-1944 között 31 fúrás mélyült), és a kitermelést a kormány az 1943. augusztus 18-án alakult Erdélyi Földgáz Rt.-re bízta. A háború folyamán a MAORT egyre növelte a stratégiai fontosságúvá vált, jó piaci lehetőségekkel bíró kőolaj kitermelését (1941-ben 421 660, 1942-ben 665 200, 1943-ban 837 710, 1944-ben 809 969 tonna), s terméke egy minden mennyiséget felemészto piacra lett. Jól ment az üzlet te-

hát, pedig 1941. december 20-án a MAORT üzemait az USA-nak küldött hadüzenet után kincstári használatba vették, és az amerikai vezetőknek el kellett hagyniuk az országot, így a cég zavartalan működéséről természetesen nem beszélhetünk.

A magyar kőolajipar súlyos károkat szenvedett a világháború utolsó szakaszában. A helyreállítás a harcok után azonnal megkezdődött. A kitermelés a Dunántúlon változatlan szervezeti keretek között zajlott, a MAORT-hoz visszatértek az amerikai vezetők. Az Alföldön tevékenykedő MANÁT, mint német tulajdon, a Magyarországgal kötött fegyverszüneti szerződés, és a potsdami egyezmény értelmében a Szovjetunió tulajdonába került. Az 1946. április 8-án a Szovjetunió és Magyarország által megkötött *gazdasági együttműködési egyezmény* (1945) értelmében létrejött a *Magyar-Szovjet Nyersolaj Rt.* (MASZOVOL), amely a MANÁT és a magyar állam egykori kutatási területén folytatta a kutatást és a termelést. A MASZOVOL 50-50 %-os magyar-szovjet tőkerészesedésű vegyesvállalat volt, első sikere a *Biharnaagybajom-1.* számú fúrás volt, mely 1947. február 8-án tárta fel az első alföldi kőolajmezőt. E területen 1953-ig 42 mélyfúrást végeztek, és ezek közül 17 lett termelő kút. A MASZOVOL rövid fennállásának ideje alatt (1949-ben szűnt meg) még egy földgázmezőt is feltárt Kaba közelében. A MAORT mezőin a „felszabadulás” után egyből megindult a helyreállítás és a termelés. 1945. április 10-én indult meg a termelés a *Lovászi-38.* és *100.* sz. kutakból, majd április 11-én a budafapusztai mezőt, 14-én a *habót-pusztaszentlászlói* mezőt is termelésbe állították. Júliusban elérték az előző évi azonos időszak termelésének 80 %-át, és novemberben a termelő üzemek kincstári használatba vételének törlesztését is végrehajtották. Ezzel a MAORT működésének jogi feltételei megteremtődtek, de az infláció, az alacsonyan megszabott olajár, egyes állami tisztségviselők ellenérzése zavarta a békés munkát. A szovjet hadsereg ellátása, a jóvátétel és az ország teherbíró képességét túlbecsülő magyar-szovjet gazdasági és kereskedelmi egyezményekből következő kőolajszállítási kötelezettségek egyre inkább megoldhatatlan feladat elé állították a céget. Emellett a zalai olajmezők természetes hozamapadása, s a MAORT gazdasági nehézségei is hozzájárultak a kőolajtermelés csökkenéséhez. E csökkenő tendencia, s a MAORT vezetőinek ragaszkodása a tudományosan megalapozott termelési elvekhez, a vállalat és az állami szervek között súlyos viszályokat szült.

II. A per

1948-ra döntő szakaszához érkezett a magántőke és a vállalati önállóság ellen indított kommunista hadjárat. Kemény diónak ígérkezett a MAORT, ugyanis államosításához bizonyítani kellett a vezetők szabotálását vagy a szerződésszegést. A per furcsasága az, hogy a cég 15 éves fennállása alatt nem ekkor hangzottak el először szabotázs-vádak: először 1944-ben a nyilaskeresztes párt részéről hangzott el e vád. Mint mondták, „*az ország e szabotázs miatt nem tudja teljesíteni a szövetségszövegeivel szemben vállalt kötelezettségeit*”. Nem véletlenül mondja a közmondás, hogy a történelem ismétli önmagát...

Az 1945–1962 közötti perek nem csupán a politikai élet résztvevőit tizedelték meg, hanem lefejezték a magyar gazdasági és műszaki értelmiséget is. A politikai perek csak a jéghegy csúcsát képezik, azok java része a Párton belüli csaták hadszíntere volt. Sokkal nagyobb jelentőségűek a gazdasági koncepciók perek. 1948-tól Magyarországon egy irracionális gazdasági rendszer működött, mely nem tudta teljesíteni a rá kirótt feladatot, a politikai rendszer pedig elemi emberi jogokat sem vett figyelembe. A nagy gazdasági koncepciók pereknek, ugyanúgy, mint a sztálini Szovjetunióban, politikai céljuk volt, az ítélezést politikai elképzelésekhez igazították. Már a vizsgálati szakaszban eldöntötték, hogy ki, milyen cselekményt és miért követett el. Az ítélet alapját képező tényeket pedig

vagy elferdítették, vagy azok nem is léteztek. A MAORT, a *Standard*, a *Nitrokémia* és más koncepciók pereknek nem az volt tehát a feladata, hogy embereket ítéljenek el bűneikért, hanem hogy kommunista dogmákat, politikai tételeket igazoljanak („mindig résen kell lenni, nem szabad megbízni senkiben”, „fokozni kell az éberséget, az ellenség befurakodott sorainkba” vagy „a nyugati imperializmus aknamunkát végez hazánkban” stb.). A politikai mondanivaló mellett e pereknek „praktikus” céljai is voltak: a tökéletes tervgazdaság megvalósításának alapfeltétele a külföldi tulajdon kisajátítása. Nem véletlenül találtak szinte minden részben nyugati kézben lévő cégnél szabotázásra, összeesküvésre utaló jeleket, s nem véletlenül lepleztek le ilyen ügyeket szinte minden fontosabb minisztériumban. Ezzel ugyanis könnyűszerrel eltávolíthatták a régi szakembergárdát. Magyarországon 1948-tól a jogállamiság elemi kritériumai is hiányoztak. Olyan törvények születtek, melyekbe eleve beleépítették a politikai koncepciót, s ha probléma merült fel a politikai rendszerben vagy a gazdaságban, akkor automatikusan bizonyítani lehetett, hogy „személyek, szervezett csoportok akadályozzák a cél elérését”. Az soha sem merülhetett fel senkiben, hogy esetleg az előírás teljesíthetetlen, a terv, vagy netán az egész rendszer úgy rossz, ahogyan van!

Az 1945-től a perig tartó korszakon végighúzódik a MAORT és a kormány árvitája. A MAORT szerette volna olaját világgpiaci áron értékesíteni, ezt diktálta volna a szabadverseny és a nemzet érdeke is! Ugyanis a jótételi szállításokban így az olaj magasabb áron erőteljesebben esett volna latba. A kormánynak azonban fontosabb volt, hogy a centralizálási tervek mielőbbi végrehajtásának érdekében a kiszemelt vállalatok ne legyenek rentábilisak, kénytelenek legyenek gazdasági ellehetetlenüléseiket bejelenteni. A központilag megállapított olajár 1947-ben már nem fedezte a MAORT kitermelési költségeit sem, s az állami olajfinomítók sokszor nem fizettek időben, vagy még ezt az alacsonyabb árat sem fizették ki! A gazdasági vezetés célja tehát az volt, hogy a MAORT betagozódjon a centralizálódó gazdasági rendszerbe, s lévén szó magántulajdonról, ez csak államosítással érhető el. Ez azonban a várható amerikai tiltakozás miatt nem volt egy egyszerű adminisztratív lépéssel keresztülvihető. Az államosításhoz bűnügyet kellett kreálni, szabotázst vagy szerződésszegést „bebizonyítani”, becsületesen dolgozó és élő embereket megalázni, bemocskolni! S bár a MAORT mindvégig teljesítette írásban vállalt kötelezettségeit, ez nem zavarta *Gombosi Zoltán*t, az ásványgazdálkodás miniszteri biztosát abban, hogy 1947. szeptember 4-én feljelentést tegyen az ÁVH-nál a MAORT vezetését szabotázssal vádolva. Ezzel egy időben *Rákosi Mátyás* is e váddal illette a főleg szociáldemokratákból álló, s a céggel szemben támasztott irreális követelések miatt tiltakozó üzemi bizottságot. A MAORT-hoz ezután egyre gyakrabban érkeztek ellenőrök, akik azonban még 1948 elején is kénytelenek voltak azt jelenteni, hogy nem találtak szabotázásra utaló jeleket, sőt néhány valószínűleg „ideológiailag nem elég képzett elvtárs” még szót is emelt a kitermelés ütemének csökkentése érdekében, nemzetgazdasági érdekekre hivatkozva. A drámai fordulat 1948 májusában következett be, mikor az MKP vezetőinek bizalmát élvező Székely Pál személyében széles jogkörrel felruházott állami ellenőrt neveztek ki a MAORT-hoz, akinek ténykedése azt mutatta, hogy a dráma új felvonása hamarosan kezdődik...

1948. augusztus 12-én *Papp Simon*, a MAORT vezérigazgatója pár napos balatonföldvári üdüléséből tért haza Budapestre, mikor Siófokon egy, az út közepén álló rendőr megállította, s megkérte, hogy vigye be Székesfehérvárra. Ezt készséggel meg is tette. Mikor hazáért, a szobalány azzal a hírel várta, hogy előző este a lakásán keresték az ÁVO emberei. Erre Papp Simon felkereste ügyvédét, majd a MAORT-székházba ment, s beszélt *Paul Ruedemannel*, a MAORT elnökével, s megkérte, hogy feleségével együtt vigye őt az amerikai nagykövetségre, mert az az érzése, hogy őt ma este letartóztatják. Ezt Ruedemann nem akarta megtenni, azt mondta Papp Simonnak, hogy túl

sötéten látja a helyzetet. Visszamenve a lakására felesége azzal fogadta, hogy *Faller Gusztáv* barátja, miniszteri tanácsos kereste telefonon az Iparügyi Minisztériumból. Mikor visszahívta, ő persze nem tudott a dologról: ez is csak egy ávos trükk volt, akár a siófoki rendőr. Fél óra múlva pedig megjelent lakásán *Princz Gyula* ÁVH-örnag és Torda Ferenc főhadnagy civilben, s közölték, hogy házkutatást kell tartaniuk. A házkutatásról jegyzőkönyvet írtak alá, majd egy koffernyi iratot lefoglaltak, s megkérték Papp Simont, hogy kövesse őket, de azt nem mondták meg, hogy hova. Az utcán fogtak egy autót, s azzal vitték az Andrassy út 60-ba, s még aznap éjjel *dr. Váradi György* ÁVH-százados megkezdte kihallgatását. A kihallgatás után Váradi közölte vele, hogy Ausztriában és Romániában már felgöngyölték az angol, amerikai és holland olajérdekeltségeket, s ők nem fogják hagyni, hogy „*a MAORT szabotáljon, s akadályozza a Magyar Köztársaság gyors gazdasági talpraállását*”. Majd kifejtette, hogy milyen jó fogást csináltak vele, hiszen ő egyetemi tanár, elismert geológus és vezérigazgató, milyen nagyszerű szabotázs-pert lehet rá alapozni. Ezután cellájába vezették, s Torda Ferenc felszólította, hogy írjon véleményt egyes munkatársairól. Mikor Papp Simon ezt becsületesen megtette, mindenkiről az igazat írva, a főhadnagy dühében a galuskává összegyúrt papírt megetette vele! „*Ezután elvittek a fogdába. Ott elszedték a szemüvegemet. Majd levittek a pincébe...belöktek egy zárkába, amelyben deszka-priccs volt deszka-párnákkal. Szalmazsák és takaró nélkül. Reggel kivartak a folyosóra, ahol vas vályuk voltak, amelyekben mosakodni lehetett. Sem sza ppan, sem törölköző nem volt. Tíz óra felé egy alumínium csajkában zsiradék nélküli, sáfránnyal és paprikával színezett langyos vizet adtak reggelire egy darab borzalmas, rossz kenyérral. Ezután visszaadták az éjjel elvett szemüvegemet, s felkísértek abba a szobába, ahol az éj első felében voltam. Itt tartottak 1948. november 24-ig...*” (PAPP 196. p.)

Szeptemberben letartóztatták Paul Ruedemannt és helyettesét, *Georg Bannantine*-t, valamint *Ábel Bódogot*, a MAORTGÁZ Rt. igazgatóját, *Binder Béla* bányamérnököt, a termelés vezetőjét, *dr. Barnabás Kálmánt*, a MAORT főgeológusát, *dr. Kertai Györgyöt*, a MAORT geológusát és feleségét, *dr. Pözel Istvánt*, a MAORT ügyvédjét, *Derék Lajosnát*, Ruedemann titkárnőjét, *Faller Gusztáv* miniszteri tanácsost, a MASZOVOL Rt. elnökét, *Angyal Ferencet*, a MASZOVOL fűrómérnökét. „*Mire Ruedemannékat behozták az Andrassy út 60-ba, már elkészültek az én vallomásom jegyzőkönyvei, amely vallomásokat nem én tettem, hanem dr. Váradi György ávos százados és Kecskés Ferenc ávos örnagy komponáltak... Amikor őket behozták az Andrassy út 60-ba, már tisztában voltam azzal, hogy engemet teljesen tönkre fognak tenni...*” (PAPP 198. p.)

A letartóztatások után szeptember 24-én állami kezelésbe vették a MAORT-ot, vezérigazgatóvá Székely Pált nevezték ki. A vádat és az erőszakkal kicsikart vallomásokat „A Magyar Belügyminisztérium közlése a MAORT szabotázsügyről” című kiadványban jelentették meg (ezt nevezték *Szürke könyvnek*), s nagyrészt a Székely által összegyűjtött és félremagyarázott adatokból, illetve a korábbi ellenőri jelentések kiragadott részleteiből állt. A vád először háborús bűnősként (!) kívánta Papp Simont bíróság elé állítani, de ezt később elvetették, s maradt a „*népi demokrácia megdöntésére irányuló szabotázs*” vádja. A két amerikai állampolgár ezt gyorsan beismerte, és kitoloncolták őket az országból. A per nagy nyilvánosság előtt zajlott, fejleményeit az összes napilap címlapon közölte, a főtárgyalást egyenes adásban közvetítette a rádió, és a nagy per „tapasztalatait” az egész országban külön „szemináriumokon” dolgozták fel.

Kiemelt figyelmet szenteltek Papp Simon személyének, hiszen őt ismertsége, tudományos tevékenysége és társadalmi rangja szinte „predesztinálta” a fővádolt szerepének eljátszására. Bűnét igyekeztek a sajtón keresztül az emberek agyába sulykolni: „*Az amerikai politikai érdekek kiszolgálójaként utasítást adott a termelés csökkentésére, és szándékosan olyan helyre tűzött ki fűrészi pontokat,*

ahol nem található kőolaj!” Papp Simon a rajta esett testi és lelki sérelmek hatása alatt öngyilkosságot kísérelt meg a börtönben, de az örök ébersége miatt az általa az órazsebében becsempészett ciánkálit nem tudta teljesen lenyelni, s így az orvos még meg tudta menteni életét. A tárgyaláson „tanúkat” és „szakértőket” sorakoztattak fel a vád igazolására. A főtárgyalás „szakértője” *Forgács László* volt, akinek nevét hiába keresnénk a Műszaki Egyetem hallgatói között. Eredetileg *Feuerstein*nek hívták, Nagyváradon dolgozott egy kocsikenőcs-gyárban, majd Hajdúszoboszlón poloskairtással foglalkozkodott. 1948-ban már az Iparügyi Minisztériumban az olajbányászat és a finomítás volt a foglalkozási köre. Szakmai végzettsége ugyan nem volt, de párttagsági igazolványa igen... Papp Simon szakértői *dr. Vadász Elemér* és *dr. Vendl Aladár* műegyetemi tanárok voltak, persze őket meg sem hallgatták, pedig szakvéleményük elutasította a vádakat. Önként jelentkezett tanúnak Székely Pál újonstölt MAORT vezérigazgató, aki beszédében „bebizonyította”, hogy a termelés csökkenése csakis szabotázs eredménye lehet, mert a kőolajtermelés rövid idő alatt 100 %-kal növelhető jelentősebb beruházás nélkül. Sajnos nagyszabású terveit nem sikerült a későbbiekben megvalósítania, de akkor már senki sem foglalkozott e témával...

Papp Simon a vádiratot november 24-én kapta meg, mikor átszállították erős őrizettel a Markó utcába. Mint kiderült az ÁVH attól tartott, hogy az amerikaiak megpróbálják elrabolni szállítás közben a Nyugati pályaudvarnál.

„A főtárgyalás november 26-án kezdődött, és december 9-én fejeződött be. A főtárgyalás előtti napon ... felkerestek avós tisztet az Andrássy út 60-ból, és örökösen arra figyelmeztettek, hogy meg ne kíséreljem megtagadni az ávo által írt jegyzőkönyvben foglaltakat, mert annak nagyon szomorú vége lenne ... Ekkor határoztam el, hogy az ávo szájaíze szerint fogok vallani. Azért jutottam erre az elhatározásra, mert az amerikaiak mindent elismertek a nyilvánosság előtt ... nem gondoltak arra, hogy elismerő vallomásaikkal engem romlásba döntenek ... Hiába kísérelték meg legalább eleinte az igazmondást, ha ki akartak abból a pokolból jutni, fel kellett hogy engem áldozzanak. A hazugságokat még tódítottam is, csak azért, hogy többé ne kínozzanak. Ezért mindazok, akik az én gondolkodásomat ismerték, megrökönyvődéssel hallgatták a tárgyalóteremben és a rádióban, hogy én miként beszélek. De nem volt más utam, ha nem akartam magam tesztileg összetörteni. Úgy gondoltam, hogy a lelki tönkremenetelt jobban elviselem, különösen ez esetben, ... amikor a terror hatása alatt senki nem mer ügyvédemen kívül védeni.” (PAPP, 209–210. p.)

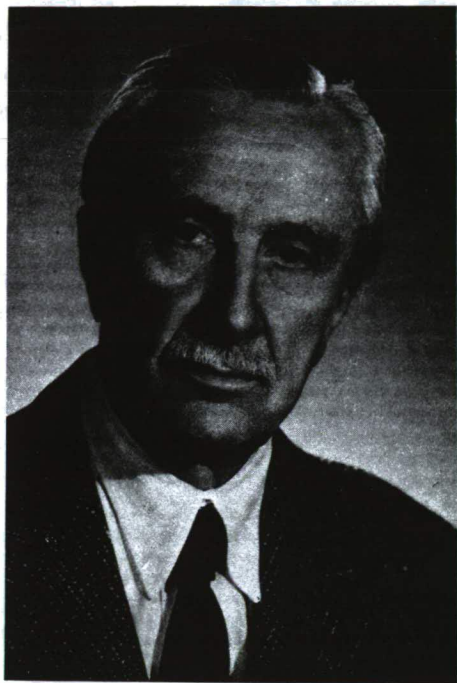
Az Olty Vilmos elnökletével működő különtanács a demokratikus államrend és a köztársaság védelméről szóló 1946: VII. tc. és az 1947: XXXIV. tc. alapján hozott ítéletet: *„Ipari szabotázs formájában megnyilvánuló, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló bűncselekményért”* Papp Simont halálra, Ábel Bódogot 15 évi fegyházra, Binder Bélát 4 évi börtönbüntetésre ítélték. Barnabás Kálmánt felmentették a vád alól. A védők semmisségi kérelmére a másodfokon eljáró Népbíróságok Országos Tanácsa 1949. február 20-án kissé enyhítette az ítéleteket: Papp Simon halálbüntetését életfogytiglani fegyházra, Ábel Bódog büntetését 10 évi fegyházra változtatta, Binder Béla esetében pedig eltekintett a vagyonelkobzásra és joghátrányokra vonatkozó kitételektől.

Így ért véget a magyar történelem egyik legnagyobb és legsötétebb gazdasági koncepciók pere, s kiagyalói szemszögéből fényes sikert aratott. A per hangsúlyozta, hogy a „tökéletes jövő” felé rohanó Magyarország e szabotázs miatt nem tudta teljesíteni jóvátételi és exportkötelezettségeit, és az *„amerikai imperializmus magyarországi ügyműkei segítségével a népi demokratikus rendet igyekszik megdönteni”*. A perben „bizonyított” szabotázs alkalmas volt arra, hogy megdöbbenést keltsen az emberek körében, s bizonyítsa a külső és belső ellenség meglétét, s ezzel igazolja az államosítás és a diktatúra szükségességét. A per fő céljait ezzel elérte. Azzal már senki sem törődött, hogy a szakem-

berek számára már 1949-re bebizonyosodott, hogy a MAORT gazdaságpolitikája helyes volt és tudományosan megalapozott. A perben meghurcoltak rehabilitálása azonban szóba sem jöhetett. Binder Béla 1951-ben szabadult, Ábel Bódog 1953-ban a fegyház falai között lelte halálát, Papp Simont pedig 1955. június 3-án feltételeesen szabadlábra helyezték, büntetése hátralevő részét kegyelemből elengedték...

1950-ben a MAORT, illetve a dunántúli kőolajipar szervezetét decentralizálták több kisebb vállalatra, majd 1952 októberében mindet hozzácsatolták az 1949. december 31-én létrejött *Magyar-Szovjet Olaj Rt.*-hez, mely így már a magyar kőolajtermelés teljes vertikumát fogta össze. Igaz, e cég rövid életűnek bizonyult, s 1954. december 31-ével megszűnt, de rövid decentralizálás után a magyar kőolajipar ismét egységes szervezetbe tömörült: 1957. január elsején létrehozták a *Kőolajipart Trösztöt*, melyhez 1960-ban csatlakozott a gázipar is. Neve ettől kezdve *Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt* lett.

Dr. Papp Simonnak, a magyar kőolajipar megalapítójának „utóélete” is bővelkedik fordulatokban. Temetése 1970. augusztus 7-én politikai és szakmai demonstrációnak számított. Mivel a sajtó még a nyolcvanas években is torz formában értékelte a MAORT-per eseményeit, 1984-ben óriási vihart kavart *Galgóczi Erzsébet* „Vidravas” című regénye, mely a tényszerű visszatekintés jegyében született, megváltoztatott nevekkel. Az ellentábor persze a sajtón keresztül próbálta cáfolni a nyilvánosságra került tényeket. Papp Simont a Magyar Tudományos Akadémia, amelynek tagja volt, 1989-ben rehabilitálta. Az 1990: XXV. tc. az 1945 utáni perekben hozott ítéleteket semmisnek nyilvánította. 1990-ben érdemei elismeréséül Papp Simon posztumusz *Széchenyi-díjat* kapott. Temetési gyászbeszédében így búcsúztatták: „...*míg kőolajról beszélnek Magyarországon, Papp Simon professzor nevét nem lehet kitörölni az emlékezetből.*”

Papp Simon, a meghurcolt szakember – szabadulása után

Felhasznált irodalom

- ☒ Magyar Életrajzi Lexikon I–III. kötet, Bp., 1967–1981.
- ☒ Magyar Életrajzi Lexikon (1978–1991), Bp., 1994.
- ☒ Magyarország története 1918–1990. Egyetemi tankönyv. Szerk.: *Pölöskei Ferenc* [et all.], Bp., 1995.
- ☒ Officina Egyetemes Lexikon. Főszerk.: *Markó László*, Bp., 1994.
- ☒ *Papp Simon* : Életem. Zalaegerszeg, 1996.
- ☒ *Srágfi Lajos* : Az olajcsapda. In: HVG XI. évf. 15. (516.) szám, 1989. IV. 15. 73–74. p.
- ☒ Válaszol egy történész. „Az ítéleteket egységesen semmisnek kell tekinteni.” In: HVG XI. évf. 12. (513.) szám, 1989. III. 25. 62. p.